

HRAD ZBOŘENÝ KOSTelec JAKO OBRANNÁ STAVBA DOBY POLIPANSKÉ A PODĚBRADSKÉ

VLADISLAV RAZÍM

Hrad Zbořený Kostelec (ve středověku Kostelec nad Sázavou) stojí nad soutokem řeky Sázavy a Kamenického potoka, naproti stejnojmenné obci (dnes severní okraj okresu Benešov u Prahy). Funkční období hradu ukončilo jeho dobytí a poboření již roku 1467. Od té doby se zdivo hradu rozpadá (1497 „hrad pustý Kostelec“) a postupně ztrácí vypovídací hodnotu. Nelze se proto divit, že různé velké útržky dochovaných zdí, většinou vzájemně nesouvisející, neposkytují možnost vytvořit si ucelenější představu o stavebním vývoji hradního areálu.

Také tento příspěvek proto může jen částečně prohloubit dosavadní poznatky a navrhnout dílčí úpravy interpretace a chronologie některých částí hradu. Nejzávažnější je přitom poslední fáze vývoje, spjatá s trojím dobýváním v období necelých dvou desetiletí, z nichž poslední se stalo Kostelci osudným. Příležitost zkoumat souvislosti těchto hned několika dobýváních na stavbě samotné je výjimečná, a jak se ukazuje, také velmi podnětná i v záběru, který značně přesahuje tuto posázavskou lokalitu. A to i přesto, že na hradě dnes nenajdeme ani jedinou střelnu. Hodnotu Zbořeného Kostelce pro výzkum pozdně středověké fortifikační architektury ještě umocňuje systém obléhacích prací v terénu předpolí, kterému se věnuje jiná práce v tomto čísle časopisu.¹⁾ Možnost vzájemného porovnání poznatků o hradě a obléhacích pracích se stala jedním z podnětů k té-

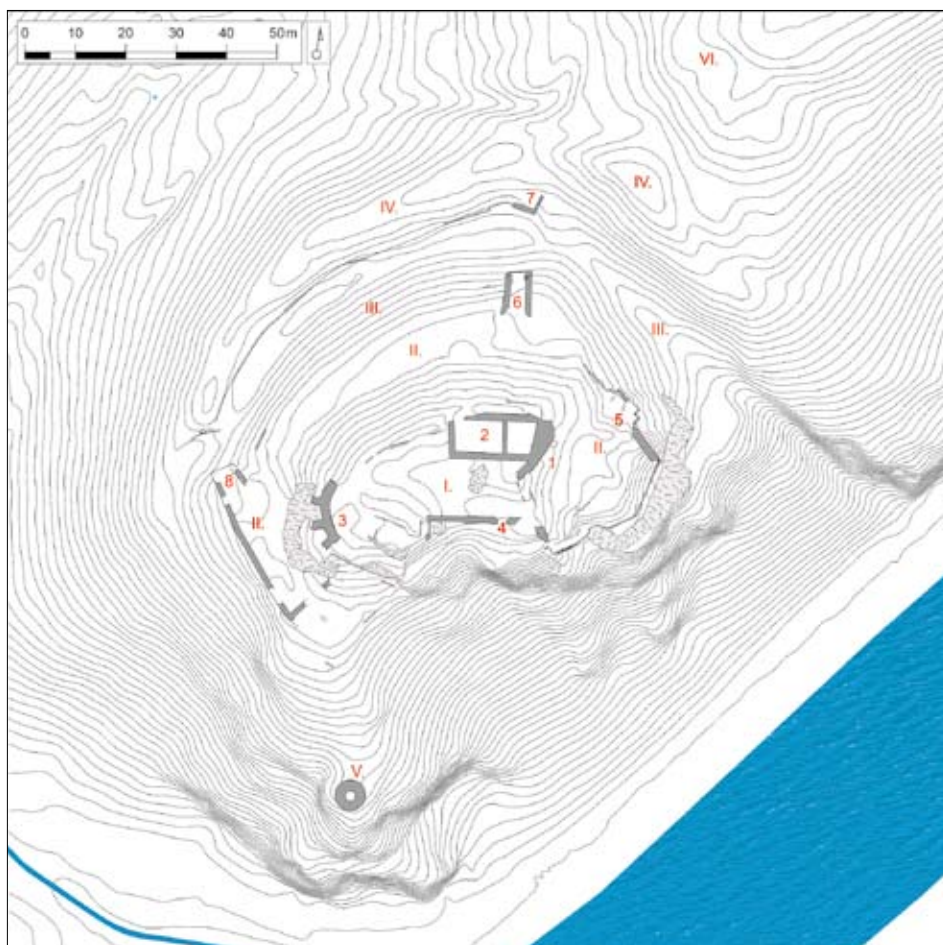
Obr. 1: Celkový pohled na hrad od jihozápadu. V popředí válcová věž, vysunutá nad řeku Sázavu (2010; všechny snímky autor, není-li uvedeno jinak).

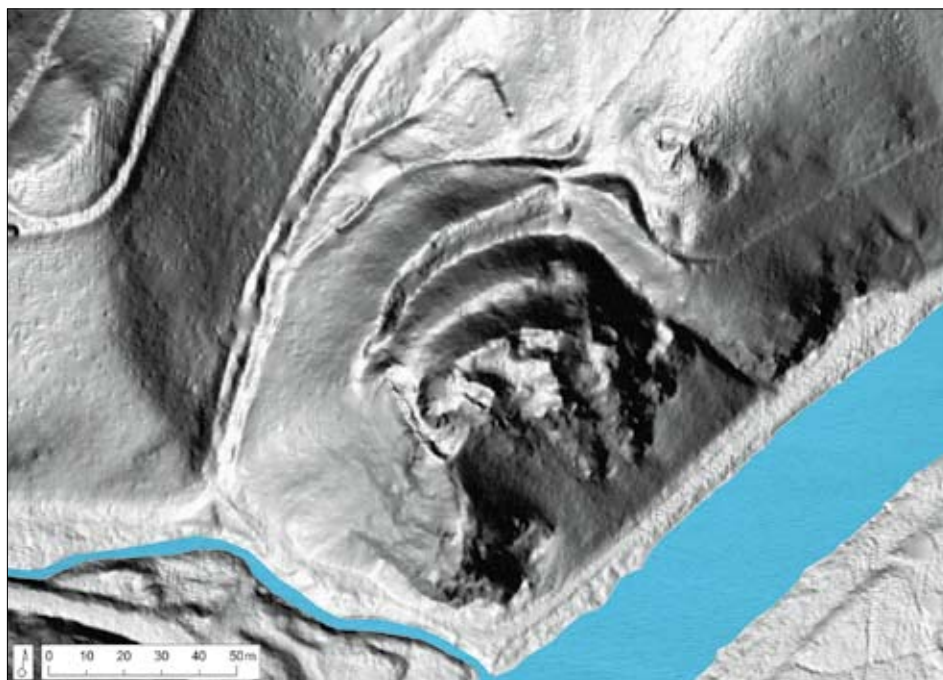
Obr. 2: Celkový pohled na hrad od jihu. Vlevo válcová věž, postupně směrem doprava zbytek paláce s opěráky, nádvorní zeď jižní budovy jádra, východní úsek hradby jádra, parkánová hradba v sousedství severovýchodní brány. Zcela vpravo šifový příkop (snímek z archivu NPÚ GnŘ, autor neznámý, kolem roku 1880?).

1) J. Kypka – F. Laval – J. Marounek – Z. Neustupný, Terénní stopy trojího obležení hradu Zbořeného Kostelce (1449, 1450, 1467), Prů-

zkumy památek XXIII, č. 1, 2016, s. 103–124 a tam uvedená literatura.

Obr. 3: Zaměření hradu, celková situace (M. Černý – T. Vyleta, odborná spolupráce V. Razím, Hrad Zbořený Kostelec, okr. Benešov. Geodetické zaměření stávajícího stavu, prosinec 2004). K tisku připravili a doplnili J. Marounek a V. Razím: I. jádro hradu, II. parkán s fragmenty hradby, III. příkop, IV. val s fragmenty vnitřní zdi, V. vysunutá věž, VI. předpokládané předsunuté opevnění severovýchodní brány. 1. hradba jádra hradu, 2. budova v oblouku hradby, 3. obvodová zeď paláce s opěráky, 4. jižní budova jádra, 5. severovýchodní brána parkánu, 6. severní brána parkánu, 7. předmostí, 8. severozápadní brána parkánu s navazující hradbou.

Obr. 4: LLS snímek (stínovaný model zpracovaný metodou hillshade). Data ČÚZK DMR5. Snímek velmi dobře zachycuje konfiguraci terénu, zejména v sektoru parkánu, příkopu a valu. Zřetelné je také předpokládané předsunuté opevnění severovýchodní brány – vpravo nahoře (zpracoval J. Marounek, 2016).

to studii. Součástí operativního průzkumu a dokumentace stavby, jejichž výsledky zde prezentujeme, bylo nové geodetické zaměření jejích vybraných částí a petrografický průzkum.²⁾

PŘEHLED DĚJIN HRADU

Vzhledem k hlavnímu cíli příspěvku stačí v úvodu připomenout základní data k psaným dějinám hradu, které jsou však celkově velmi skromné.³⁾ K některým detailům se vrátíme v dalších částech textu. Kostelec se v písemných pramenech poprvé objevuje až k roku 1341, v přídomku jistého pana Oldři-

2) Průzkum a dokumentace hradu, realizované autorem této statě, byly bezprostředně vyvolány špatně zabezpečenými a místy nezákonnými sanačními pracemi na hradě v letech 2001–2004, při nichž docházelo také k ničení archeologických situací. Průzkum byl provázen nejprve geodetickým zaměřením vybraných, nejohroženějších částí hradního areálu (Zv. Dragoun 2002–2003) a následně digitálním zaměřováním ve větším rozsahu (M. Černý – T. Vyleta – odborná spolupráce V. Razím, Hrad Zbořený Kostelec, okr. Benešov. Geodetické zaměření stávajícího stavu, prosinec 2004; uloženo v archivu NPÚ ÚOP středních Čech v Praze), které bylo doplněno v roce 2016 (T. Vyleta – M. Černý – odborná spolupráce V. Razím, Hrad Zbořený Kostelec, okr. Benešov. Budova v oblouku plášťové zdi. Geodetické zaměření stávajícího stavu, 2016); J. Zavřel, Petrografický rozbor zdív hradu Zbořeného Kostelce u Týnce nad Sázavou. Rkp. 2003 (uloženo v archivu NPÚ ÚOP středních Čech v Praze). Srov. též pozn. 19.

3) A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze Království českého XV. Kouřimsko, Vltavsko a jihozáp. Boleslavsko. Praha 1927, s. 38–42; M. Berka, Dějiny hradu Kostelce nad Sázavou. Týnec nad Sázavou 1967; D. Menclová, České hrady I., II., Praha 1976, I. s. 363–366, II. s. 321; M. Bělohávek ed., Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Západní Čechy. Praha 1985, s. 405–406; J. Úlovec, Kostelec nad Sázavou (Zbořený Kostelec). Historie hradu a jeho držitelů. Průzkum archivního materiálu a literatury. Rkp. v archivu NPÚ ÚOP středních Čech v Praze, 1995; F. Záruha, Zbořený Kostelec, Castellologica bohemia 9, Praha 2004, s. 177–210 (na s. 206 nástín nezákonných zásahů na hradě v letech 2001–2004). Ostatní práce k dějinám hradu jsou podružné.

cha (Ulricus de Kostelec).⁴⁾ Oldřich byl příslušníkem rozvětveného rodu pánů z Valdeka, kteří dlouho drželi také Týnec nad Sázavou, stejně jako městečko Václavice a několik vsí v sousedství. Panuje shoda v názoru, že všechny uvedené statky byly zeměpanskou zástavou, k níž nepřímo odkazuje také zařazení Kostelce mezi podmínečně zcizitelné hrady v Maiestas Carolina. Dosavadní literatura podle toho převážně soudí, že hrad byl od počátku královskou stavbou, nejspíše z doby vlády Václava II.⁵⁾ Stejně tak však Kostelec mohl vzniknout zásluhou nějakého šlechtického rodu. Stačí si připomenout blízké Rataje nad Sázavou, které stejný král roku 1291 zkonfiskoval Hroznatovi z Úžic za účast v odboji na straně Záviše z Falkenštejna a daroval je pražskému biskupovi jako náhradu za utrpěné škody.⁶⁾ Způsobů, jak se Kostelec mohl dostat do královské moci, přichází v úvahu samozřejmě víc.

Ještě v 50. letech 14. století byl však hrad opět zastaven a od té doby měnil držitele i majetkoprávní status, nezřídka se stával předmětem sporů. Nejdéle – v letech 1411–1443 – drželi Kostelec významný dvořan krále Václava IV. Jan Sádlo ze Smilkova a jeho syn.⁷⁾ Sádlov syn hrad prodal Kunšovi z Dubé, který se angažoval v širším Posázaví. Svými válečnickými a škůdcovskými aktivitami i příslušností k odpůrcům Jiřího z Poděbrad Kuneš brzy vzbudil pozornost zemského správce. Proto byl v březnu 1449 Kostelec oblehnut vojskem Zdeňka Konopištského ze Šternberka a posléze i samotného Jiříka, obležení však bylo brzy bez úspěchu přerušeno. Po roce, v květnu 1450, oba páni přitáhli znovu. Snad přítomnost pražského vojska významně přispěla k tomu, že tentokrát obrana hradu skončila ještě v průběhu téhož měsíce. Podle letopisce pak byl Kostelec předán Zdeňku Konopištskému, který jej rozbořil. Ale během několika let se stal sám Zdeněk ze Šternberka, který Kunešův hrad získal do majetku, úhlavním nepřítelem nově zvoleného krále Jiřího. Po založení tzv. Jednoty zelenohorské nemohl panovník dlouho otálet a přistoupil na přelomu dubna a května 1467 k do té doby nevídanému kroku – k synchronnímu oblehnutí dvanácti hradů. Mezi ně patřily také posázavské hrady Šternberk, Konopiště, Líšno a Kostelec rodu osmicípé hvězdy. Do začátku srpna stejného roku všechny postupně padly.⁸⁾

4) J. Emler ed., *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV* (1333–1346). Praeae 1892, č. 1016, s. 406–407.

5) Stavební stránkou hradu se zabývají zejména: A. Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese benešovském* 35. Praha 1911, s. 129–133; D. Menclová, o. c. v pozn. 3; T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 1999, s. 625–626; T. Durdík – V. Sušický, *Zříceniny hradů, zámků a tvrzí. Střední Čechy*. Praha 2000, s. 153–155; nejpodrobněji F. Záruba, o. c. v pozn. 3; ostatní práce je možno pominout, případně je zmiňujeme dále.

6) A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XII. Čáslav-*

Obr. 5: Dochovaná část obloukové části hradby jádra, pohled od jihovýchodu. V ploše líce se zbytky malty jsou patrné kotvy, které napomáhaly připojení zaniklé přízdívky. Kaverny těsně nad úrovní skalního podloží (srov. obr. 8) byly po roce 2000 zazděny (2016).

Obr. 6: Detail (srov. obr. 5) části kotev zaniklé přízdívky (2016).

sko. Praha 1900, s. 51–58; M. Kovář a kol., *Rataje nad Sázavou: hrad a zámek*. Praha 2004, s. 5.

7) Srov. pozn. 36 (S. Vančurová).

8) Srov. zejm. A. Sedláček, o. c. v pozn. 3; O. Frankenberg, *Husitské*

Obr. 7: Zaměření části vnějšího líce hradby hradního jádra s kotvami (případně otvory po kotvách) zaniklé přízdívky (šedá plocha). V pozadí nad hradbou východní zeď dodatečně vestavěné budovy (T. Vyleta – M. Černý, odborná spolupráce V. Razím, Hrad Zbořený Kostelec, okr. Benešov. Budova v oblouku plášťové zdi. Geodetické zaměření stávajícího stavu, 2016).

STAVEBNÍ ROZBOR HRADU

Pro hrad Kostelec vybral jeho stavebník ostrožní polohu, která se však vyznačuje zvláštní asymetrií. Zatímco směrem k Sázavě spadá velmi prudký skalnatý sráz, druhý bok se podstatně mírněji svažuje do poměrně úzké, mělké úžlabiny, jejíž protější stráň patří dalšímu, poněkud vyššímu a velmi úzkému ostrohu. Další nevýhodou bylo výrazně stoupající předpolí čelní strany hradu, vytvářející nevýrazný hřbet. Závěr ostrožny nad soutokem řeky a Kamenického potoka je dnes kvůli suti a vegetaci méně přehledný, zjevně byl však velmi skalnatý a členitý, zakončený v nižší úrovni výběžkem, na němž dosud stojí izolovaná válcová věž. Nedostatky terénu se stavitelé hradu snažili kompenzovat parkánem, příkopem a vnějším náspem, které se neomezovaly pouze na šíji ostrožny, ale plynule přecházely také na bok, nad zmíněnou úžlabinu. Je třeba předpokládat, že násep, příkop a snad i parkán měnily v průběhu existence hradu svůj tvar, resp. příčný profil. Šíjová část příkopu zčásti využívala přirozený terénní zářez (srov. obr. 3 a 4).

Nejvyšší část areálu zaujímá přibližně oválné hradní jádro. Dochované zdivo můžeme rozdělit do tří, dnes samostatně působících částí. Nejvýraznější se nachází na východní straně. Stojí zde bezmála 2 m silná zeď, jejíž jižní díl byl zhruba přímý a severní vytvářel nápadný, vpřed vyjatý oblouk. Jižní díl se dochoval pouze v malých fragmentech a za dané situace v něm nelze prokázat ani existenci předpokládané brány. Nejvíce se z tohoto dílu dochovalo na jeho jižním konci, nad srázem k Sázavě, kde je však přístup pro průzkum a dokumentaci velmi omezený. Podstatně vyšší je oblouková část, která na se-

Obr. 8: Detail části líce hradby s kotvami (srov. obr. 5, 6 a 7), stav před zazděním kaveren v dolní části, které patrně souvisely se zbořením (podkopáním) přízdívky, nebo se snahou zbořit tuto (dochovanou) část hradby (2001).

veru pokračovala v již mírnější konvexní křivce směrem k západu, celá tato partie však nad úroveň terénu zanikla. Danou zeď lze považovat za obvodovou hradbu, jejíž celkový průběh, a tedy také tvar a velikost hradního jádra dnes nemůžeme spolehlivě stanovit. Na jižní straně se celá dlouhá partie této hradby navíc dávno zřítla a s přiléhající zástavbou do údolí Sázavy, čímž je silně narušeno celkové vnímání areálu hradu.

Důležitý detail představuje značný počet otvorů rozesetých po vnějším líci dochované části oblouku hradby. Dosavadní literatura je neregistruje, nebo je pokládá za obvyklé otvory po samonosném lešení.⁹⁾ Tomuto výkladu však odporuje několik skutečností. Na první pohled je rozmístění otvorů značně nepravidelné, tedy neodpovídá obvyklému postupu výstavby v horizontálních pásech, nadto se otvory uplatňují jen v levé (jižní) části líce. Při bližším posouzení je nápadná jejich nevelká, nejednotná hloubka, mají nepravidelný tvar a nevykazují otisky dřevěných nosníků. Naopak jde o otvory dodatečně vysekané. V dolní části takto vzniklých otvorů je dosud v několika případech vloženo několik kamenů, které částečně vystupují před líc. Tam, kde tyto kameny chybějí, nespíše byly, ale později

válečnictví po Lipanech. Vývoj husitského válečnictví po skončení husitské revoluce a jeho význam pro válečnictví vůbec. Praha 1960, s. 46–55; J. Úlovec, o. c. v pozn. 3; též J. Kypka – F. Laval – J. Marounek – Z. Neustupný, o. c. v pozn. 1.

9) F. Záruba, o. c. v pozn. 3, s. 192. Autor otvory přirovnává k otvorům zachyceným K. H. Máchou (např. T. Durdík, Hrad Podblanicka v kresbách K. H. Máchy, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 31, Benešov 1991, s. 91–100, obr. 4 na s. 95) na vnějším líci přímého úseku hradby, který dnes již nestojí, nepřesné zobrazení však toto srovnání neumožňuje.

Obr. 9: Oblouková část hradby jádra v pohledu od východu (srov. obr. 5). V pravé části snímku hradba zanikla, a tím došlo k obnažení zdiva druhotně vložené budovy. Zcela vpravo dole vodorovné podkopání zdi budovy, z větší části zazděné po roce 2000 (2016).

vypadly. V jednom případě bylo zjištěno, že spolu s kamenem byl takto použit také dřevěný hranolový prvek, nejspíše část trámků. Popsaná situace nasvědčuje tomu, že druhotné otvory s vystupujícími kameny měly sloužit jako kotvy (kotevní svorníky, spojky, lícní „šmorce“) pro bezpečnější připojení nějaké konstrukce. Nepravidelné rozmístění otvorů, velká plocha, kterou pokrývají, a zjevná absence statického narušení hradby neodpovídá záměru vybudovat lokální podpůrný prvek (skarp). Málo pravděpodobná je také nějaká dřevěná konstrukce. Zjevně jde o opatření s cílem zesílit zvenku hradbu zděnou přízdivkou. Část plochy s otvory je pokryta vrstvou malty s úlomky páleného materiálu, která napovídá tomu, že přízdivka byla skutečně realizována, ale později zanikla. Není vyloučeno, že přízdivka byla delší než plocha opatřená kotvami, neboť v úseku, kde měl oblouk hradby kratší poloměr, mohly být kotvy pokládány stavitelem za zbytečné.¹⁰⁾

Z druhé strany stejné části hradby, do jejího vnitřního oblouku, byla druhotně vložena zhruba obdélná budova, dochovaná do výšky jen mírně přesahující úroveň okeních parapetů 1. patra. Snaha o docílení pokud možno pravidelného půdorysu způsobila, že části vnějšího pláště zdiva budovy nepřilehly až k vnitřnímu líci hradby, čímž v těchto místech vznikly mezi budovou a hradbou dutiny, snad vyplněné zásypem zeminy. Tento vztah můžeme velmi dobře pozorovat na severní straně, kde se hradba zřítí-

Obr. 10: Oblouková část hradby jádra v pohledu od jihu. Vpravo líc s kotvami (srov. obr. 5–9), v popředí zbytek navazujícího přímého (východního) úseku hradby. Nahoře část druhotně vestavěné budovy – vlevo jižní průčelí s vylámaným oknem východní místnosti, vpravo nelicovaný rub východní zdi, obnažený v důsledku zániku horní části starší hradby (2001).

la, a tak se plně obnažil nerovný, nelicovaný „rub“ severní zdi budovy.¹¹⁾ Na východní straně však dutina nejspíše nevznikla a zdivo budovy zcela vyplnilo příslušnou část oblouku hradby. Při severozápadním rohu byla naopak část obvodové zdi budovy „zahlobena“ do vnitřního líce hradby, čímž se usnadnila stavba klenby přízemí. V důsledku zřícení této části hradby je zde dnes proluka. Západní obvodová zeď budovy byla k hradbě připojena pomocí několika kamenů (kotev) a stejnou úlohu zřejmě plnil také dlouhý trámek (kleština), jehož negativ se dochoval uvnitř této zdi na rozmezí přízemí a 1. patra (obr. 13–16).¹²⁾

Nejlépe dochované přízemí budovy je od počátku rozděleno příčnou zdí na dvě nespolečné velké místnosti. Původní byla také valená klenba, dnes zřícená, založená na odsazení vnitřních líců obvodových zdí a probíhající bez přerušování nad celým půdorysem stavby.¹³⁾ Fragmentárně

11) F. Záruba, o. c. v pozn. 3, s. 192–193, s evidentní mezerou mezi hradbou a severní zdí budovy nepočítá, a proto mu na severu vychází mocnost hradby na nepřijatelných 270 cm. V koutě sevřeném vnitřním lícem hradby a vnějším lícem severní zdi budovy na východní straně nacházíme v líci zdi negativ svislého oblého prvku, patrně dřevěného, jehož přesný účel neznáme (srov. obr. 14).

12) Tento dřevěný prvek se protínal s několika kolmými nosníky lešení.

13) V úseku, kde severní zeď budovy byla úzce propojena s hradbou, bylo zvoleno specifické založení klenby, které se však nedochovalo (srov. výše v textu).

10) Využití takovýchto kotev pro druhotné připojení zdi lze sledovat také na několika místech severní strany jádra (srov. dále). V dolní části pod kotvami narušovalo hradbu několik kaveren, které však byly někdy v letech 2001–2003 bez dokumentace zazděny (srov. obr. 5–10).

Obr. 11: Jižní průčelí budovy druhotně vložené do oblouku hradby jádra. Vpravo dvě okna přízemí, vlevo vchody do přízemí a sklepa. Nahoře stopy tří otvorů 1. patra (2016).

Obr. 12: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, celkový pohled od jihozápadu (2016).

dochovaný práh průchodu v příčce zhruba určuje úroveň podlahy, která byla podle absence lůžek po trámech tvořena jen násypem nad rubem klenby sklepa. Příčka přízemí také byla na rubu této klenby založena. Větší, západní místnost přízemí byla osvětlena okénkem od jihu a od západu. Obě byla umístěna mimo osu stěny – západní kvůli lepšímu přívodu světla (blízko probíhala obvodová hradba), jižní kvůli vchodu do přízemí, který se nachází zhruba uprostřed stěny místnosti. Okna byla poměrně malá (světlá šířka jižního max. 80 cm, u západního nelze stanovit), takže umožňovala jen sporé osvětlení prostory. Jižní otvor potřeboval výše v klenbě, západní byl ještě znatelně výš, pod klenbou. Ve východní místnosti bylo jediné okénko na jihu.¹⁴⁾ Původní tvar a velikost vchodu do přízemí jsou dnes nejasné. V západní stěně větší z místností se dochoval zbytek stěny a záklenku schodiště do skle-

14) Východní špaleta otvoru je novotvarem z amatérské rekonstrukce (srov. pozn. 2) na místě podstatně větší kaverny (srov. obr. 11 a 22).

pa, jehož portálek, umístěný v jižním průčelí při nároží, byl původně nejspíš zčásti zapuštěn pod úroveň terénu nádvoří. Přesný tvar půdorysu sklepa neznáme, neboť jeho klenba zanikla a vnitřní prostor vyplňuje suť. Podle vystupujícího skalního podloží na jižní straně a výrazného, fragmentárně zachyceného předstoupení zdiva na straně severní však můžeme soudit, že sklep byl pod oběma místnostmi podstatně užší než interiér přízemí.¹⁵⁾ Klenbu sklepa musel protínat uvedený sestup schodiště v jihozápadním koutě, stejně jako záklenky nik dvou okének, která se v nestejném rozsahu dochovala na jižní straně. Takřka intaktně dochované, dnes zvenku zasypané východní okénko je poněkud blíže k příčce, fragmentární okénko západní je umístěné mezi vchodem a oknem do přízemí. Je možné, že vrcholové části záklenků dlouhých špalet těchto sklepních okének mírně vystupovaly nad podlahu přízemí. Ležatá obdélná ostění okének, s drážkou na hraně, jsou ve svislém směru šikmo naklopená a umístěná v ústupku ve vnějším líci zdiva, což nasvědčuje jejich zapuštění pod úroveň terénu nádvoří. Zároveň je zřejmé, že tento terén byl takřka vodorovný (srov. obr. 19).¹⁶⁾

První patro budovy bylo tvořeno jedním prostorem, nelze však vyloučit dělení lehkými příčkami. Nad rubem klenby musel být stejně jako o podlaží níž jen zásyp, neboť pro představu obvyklé trámové konstrukce chybí na obou stranách odpovídající systém pravidelně, blízko sebe řazených kapes. Osvětlení 1. patra obstarávala patrně tři okna v jižní zdi (srov. dále), v západní stěně byla nika. Z jižních oken se dochovaly jen výše zmíněné parapetní části, bez jasných tvarů, pouze východní má dochovaný ozub po jedné ze stojek ostění. Vzhledem k nevelkému zvýšení jeho parapetu nad předpokládanou úroveň podlahy nelze vyloučit, že jde ve skutečnosti o vstup z vnějšího dřevěného schodiště.

Badatelům, kteří se dosud hradu věnovali, unikla důležitá skutečnost, že popisovaná budova vykazuje dvě stavební fáze.¹⁷⁾ Druhá z nich přitom nevznikla obvyklou přestavbou či rozšířením objektu, ale dílčí rekonstrukcí, kterou si vynutila destrukce téměř celé jihozápadní čtvrtiny budovy. Jednoznačně to prozrazují rozdíly ve skladbě zdiva a nejednotná úroveň spár jeho horizontálního vrstvení, odlišný tvar otvorů samonosného lešení a řada stavebních změn a detailů. Vertikální napojení nově vystavěné jihozápadní části obvodových zdí je velmi nepravidelné. V jižní zdi probíhá předěl zhruba od východní pat-

15) O určitých, dočasně pozorovatelných detailech sz. části sklepa se zmiňuje F. Záruba, o. c. v pozn. 3, s. 199. Dnes jsou však zasypané a bez dokumentace k nim nelze nic říci.

16) Východní z okének jsme zdokumentovali v průběhu amatérského, nezákonného výkopu v těchto místech v roce 2002, detailní zaměření okénka zde však z úsporných důvodů neprezentujeme.

17) Naposled F. Záruba, o. c. v pozn. 3, s. 195–200.

ky záklenku vchodu do přízemí nejdříve zhruba svisle, pak přechází nad záklenek okénka a ve zbylé části stoupá opět takřka svislým směrem. V západní zdi najdeme při pohledu z interiéru spáru ve vyšších partiích zhruba na svislé ose, ale vzápětí spára míří šikmo dolů k jihozápadnímu koutu místnosti. Proto také celá nejspodnější část západní obvodové zdi se stopami sestupu do sklepa přísluší původní výstavbě, samotné nároží s novým vstupem v těchto místech však bylo vystavěno znovu (srov. obr. 21). Současně s destrukcí obvodových zdí v uvedeném rozsahu muselo dojít také ke zřícení klenby přízemí a následně sklepa. Nevíme, zda klenba přízemí spadla celá náraz, nebo její části – zejména ve východní místnosti – byly poté strženy, k dnešku se však na žádném místě nedochovalo víc, než nízký klenební náběh. Tento náběh samozřejmě chybí na nově postavené západní části jižní zdi.

Náprava destrukce části budovy spočívala především v opětovném vystavění zřícených částí obvodových zdí, přitom však již neobnovili klenbu přízemí, ani sklepa. Suť z kleneb byla nejspíše ponechána na místě a její povrch jen účelově upraven. Sklep tak vlastně zanikl. I když detaily tohoto řešení dnes nelze přesněji rekonstruovat, zdá se, že v západní místnosti přízemí vznikly dvě výškové úrovně – první zhruba totožná s původní podlahou přízemí a druhá nižší, přibližně v západní čtvrtině. Napovídají tomu dva vstupy, z nichž první byl obnoven přibližně na místě původního vchodu do přízemí a druhý vznikl jako náhrada za vstup do sklepa. Jak tomu bylo s úrovní „podlahy“ ve východní místnosti, je zcela nejasné, původ dnešní terénní deprese neznáme. Dvě jižní okna dál sloužila svému účelu, západní bylo obnoveno, ale v mírně pozměněném tvaru. V úrovni původní podlahy 1. patra, která spočívala na rubu klenby, vznikl při rekonstrukci nový trámový strop, jehož existenci prozrazuje zejména vodorovná řada kapes v nově postavené části jižní zdi. V původních částech obvodového zdiva je na této horizontále kapes podstatně méně, respektive pozorujeme nápadný rozdíl mezi místnostmi. Ve větší z nich je na severní stěně vyšší počet kapes, které převážně nasvědčují druhotnému vylámaní, v menší místnosti však na obou stěnách vidíme jen několik otvorů, jež vzájemně netvoří jasný systém. To napovídá existenci stropu nad západní místností, zatímco ve východní prostoru takováto konstrukce zjevně nevznikla. Je však pravděpodobné, že zde ve stejné výškové úrovni byla jiná, snad roštová konstrukce, neboť několik lůžek po trámech vykazuje východní stěna místnosti. Na západní straně stejného prostoru byla po zřícení klenby přízemí zvýšena příčná dělicí zeď, v níž mohly být ukotveny západní konce uvažovaných trámů roštu (horní část zdi se však nedocho-

Obr. 13: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, pohled od severozápadu. Nelícovaná severní obvodová zeď, obnažená v důsledku zboření hradby. Dole pásový podkop zdi, jejíž destrukce se nezdařila (1999).

Obr. 14: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, detail negativu svislého (dřevěného?) prvku v severní zdi (vlevo dole). Vlevo otisk zaniklé hradby, uprostřed dochovaná část podkopu s průrazy do východní místnosti, vpravo novodobá zazdívká části pásového podkopu (2016).

vala). Jednoznačnému závěru brání také riziko nesprávného rozlišení původu otvorů ve vztahu ke dvěma stavebním fázím. Neméně pozoruhodných je několik mělkých, ale poměrně velkých kapes pod korunou východní stěny menší místnosti (asi 150 cm nad úrovní stropu přízemí), jejichž původní počet je nejasný v důsledku vypadání částí mezilehlého zdiva (srov. obr. 24).¹⁸⁾ Zdá se, že zde byla vodorovná řada těchto lůžek, minimálně zčásti vylámaných druhotně. Vzhledem k jejich malé hloubce musíme předpokládat, že příslušné trámy procházely nad celou východní místností. Díky dochovanému fragmentu zdiva také víme, že východní zeď nahoře alespoň zčásti přesahovala na korunu hradby (srov. obr. 25), přitom ovšem nelze rozhodnout, zda tato koruna odpovídá původní úrovni ochozu

¹⁸⁾ F. Záruba, o. c. v pozn. 3, s. 199, píše v této souvislosti o částech „původní zděné konstrukce“ (!), snad pozůstatku obranného patra.

Obr. 15: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, pohled na severní obvodovou zeď od západu. Vlevo stála zcela zaniklá hradba, uprostřed průhled do přízemí budovy, vpravo v popředí nelicované zakončení západní obvodové zdi, která na spáru přiléhala k hradbě (2016).

Obr. 16: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, západní část interiéru s pohledem k severovýchodu (srov. obr. 17). Vpravo dělicí zeď mezi místnostmi v přízemí, s průchodem. Pod průchodem chybějící zdi-vo na místě zaniklé klenby sklepa. Zeď byla zvýšena po zániku valené klenby přízemí (2016).

a zda přesah pochází z první, nebo druhé fáze. Uvedené rozdíly mezi dřevěnými konstrukcemi tedy prozrazují, že ve větší z místností byl ve druhé stavební fázi zřízen nad spadlou klenbou přízemí obvyklý trámový strop, ale vnitřní uspořádání, a tím také využití východní prostory bylo odlišné, z pohledu dnešních poznatků neobvyklé. Vyloučit nelze ani vyvýšení východní části v jakousi nástavbu, s nímž by mohl souviset malý počet kapes po vodorovných trámech. Z uvedeného zároveň vyplývá, že stopy dvou oken v patře jižní zdi větší místnosti náležejí také až druhé – rekonstrukční fázi. Na západní straně byl v patře namísto niky zřízen větší otvor v poněkud jiné poloze, s podstatně níže umístěným parapetem. Niku zde tedy nahradil vstup, k němuž patrně vedlo vnější dřevěné schodiště. Na závěr tohoto popisu a interpretace proměn interiérů budovy ve druhé stavební fázi je třeba zdůraznit jeden detail. Nepravdivý odskok vnitřního líce nově vybudované jižní části obvodové zdi napovídá patrně tomu, že při rekonstrukci této části budovy sice zedníci nahradili původní klenbu přízemí stropem, ale zároveň počítali s možností, že klenba bude jednou obnovena. Zachovány zůstaly také pateční náběhy původní, zřícené klenby (srov. obr. 18).

Ze západního konce hradního jádra se dochoval zbytek v oblouku probíhající obvodové zdi, zvenku podepřený třemi současnými, ve zdivu provázanými opěráky. Díky

nim byl tento svérázný útvar někdy pokládán za zbytek sakrální stavby, ve skutečnosti však opěráky staticky zajišťovaly vysokou zeď založenou v prudkém západním svahu. Strohá účelovost opěráků se projevila také v jejich rozdílné výšce a detailu zakončení pultovými stříškami. Jižní z pilířů se však nedochoval v plné výšce. Zeď je asi 150 cm silná a tuto mocnost si takřka beze změny uchovávala v celé své dochované výšce. Velmi nápadným znakem samotné zdi i opěráků je množství hranolových otvorů po lešení, stejně jako cihel a střešních prežů, mezi nimiž se nachází značný počet žulových architektonických prvků s různě viditelnou profilací. Ke stabilitě zdi neměly přispívat jen opěráky, ale také dřevěné prvky, jejichž negativy lze sledovat v segmentově probíhajícím vnitřním líci zdi. Terén je zde asi o 3 m výš než pata zdi na vnější straně, částečně opatřená soklem. Rozmístění a charakter negativů spolu se zbytkem okna ve vrchní partii prozrazují, že zeď s opěráky byla obvodovou zdi několikapodlažní budovy, podle uvedeného okna alespoň částečně obytné. Z okna se dochovaly části zhruba souběžných špalet, vzájemně vzdálených kolem 160 cm, a dvě postranní tesaná sedátka. Celkové rozměry a tvar okna, stejně jako podobu zaniklého ostění neznáme. Uvedené negativy napovídají, že budova v dochovaném rozsahu zdi sestávala ze tří podlaží. Přízemí přesahovalo výšku 4 m nad dnešní úroveň

Obr. 17: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, západní část interiéru s pohledem k severu (srov. obr. 16). Dole přizemí se zbytkem náběhu valené klenby, nad ním řada druhotných kapes stropu z druhé stavební fáze (2016).

terénu. Otisky trámů jeho stropu nasvědčují složitější konstrukci, v níž se kromě obvyklých vzájemně souběžných prvků, uložených v přibližně severojižním směru, uplatňovaly ještě další, bezmála kolmé trámy, nejspíše ve funkci výměn. Toto řešení, jehož přesná rekonstrukce již není možná, bylo zvoleno kvůli zakřivenému půdorysu zdi, zároveň však mohlo přispívat ke statické. Analogicky byl řešen strop 1. patra, které bylo jen asi 280 cm vysoké. V masě zdiva mezi úrovněmi stropů byly ještě umístěny trámy ve funkci kleštin (obr. 28).¹⁹⁾

Na popsané zdi s opěráky však není ani tak důležité samotné konstrukční řešení, jako spíše širší kontext. Stojí na nejlépe chráněném místě hradního jádra, kde bychom právem očekávali nejstarší palác, zdivo je však přesvědčivě pozdější, neboť využilo značný objem materiálu z nějaké zaniklé stavby. Skladbou materiálu se tak zeď značně podobá budově ve východním oblouku hradby. Naši pozornosti by přitom nemělo uniknout ani značně komplikované založení ve skalnatém srázu, které si vynutilo použít opěráky. Zdá se, že stavitel řešil nějaké prostorové obtíže, dále bychom však už mohli jen hádat. Popsané vlastnosti (včetně mocnosti) a poněkud extrémní založení nasvěd-

Obr. 18: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, západní část interiéru s pohledem k jihu. Vpravo dole otvor na místě vchodu do sklepa, uprostřed vchod do přízemí (vlevo dole zbytek okénka do sklepa), vlevo okénko přízemí (vlevo od něj zbytek náběhu valené klenby). Téměř celá tato jižní zeď budovy byla vystavěna ve druhé stavební fázi, kdy zde také vznikl trámový strop. První fázi náleží jen část zdi s okénkem vlevo, včetně několika kapes stropu nad ním (2016).

Obr. 19: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, detail zbytku západního okénka sklepa (srov. obr. 18) v pohledu z exteriéru, od jihozápadu (2016).

čuje také tomu, že obvodovou zeď s opěráky nemůžeme mechanicky pokládat za integrální součást původní obvodové hradby jádra hradu, ale za pozdější konstrukci, jejíž poloha se od starší hradby může poněkud lišit.

Není jasné, zda terénní pozůstatky objektu jihovýchodně od zdi s opěráky, kde také výrazně na povrch vystupuje skalní podloží, patří k budově při vnitřním líci této zdi, nebo pocházejí z jiné, spíše starší fáze. Druhé z možností by mohla nasvědčovat petrografická „monotónnost“ fragmentu zdi zhruba severojižní orientace na východním konci objektu. Tento fragment zdi je oddělen úzkou soutkou od poměrně dlouhé budovy, která tvořila jižní stranu jádra a na východě se připojovala k čelní části hradby. Z budovy se neúplně dochovala přízemní část nádvorní zdi a zbytek kolmé zdi na západě (bez vnějšího líce), vytvářející zmíněnou soutku. Ostatní zdi se včetně části skalního podloží zřítily do údolí, takže dnes nelze ani odhadnout, jak byla budova široká. Konstrukční vztah nádvorní zdi

19) Jediný lépe dochovaný trám této konstrukce byl v roce 2004 podroben dendrochronologickému průzkumu (Ing. T. Kyncl), ale bezvýsledně.

Obr. 20: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, západní část interiéru s pohledem k západu. Na stěně z první stavební fáze zbytky omítky přízemí (s otiskem valené klenby), zcela vpravo svislé zakončení zdi (s „kotvou“ nahore), přiléhající na spáru k dnes zaniklé obvodové hradbě. Vlevo od okna zdivo z druhé fáze, dole vchod do sklepa. Nahore okénko 1. patra, změněné ve 2. fázi na vchod (2016).

k čelní hradbě je nejasný, neboť je zde zeď snížena až pod dnešní úroveň terénu. Také zbylá část zhruba východní poloviny nádvorní zdi je natolik snížena, že k ní nelze říci nic bližšího. Západní polovina stejné zdi je asi 3,5 m vysoká, s reliktem (okenní?) špalety bez ostění na svém východním konci a široce vylámaným vstupním otvorem zhruba uprostřed, se zbytkem pochvy po závoře. Zevnitř je dole pod úrovní prahu vstupu vidět výrazně předstupující líc zdiva s hrubým povrchem, který by mohl nasvědčovat zaniklé klenbě sklepa. Úroveň podlahy, jistě tvořené převážně skalním podložím, ani další podrobnosti o sklepe neznáme. Nelze vyloučit, že jeho nádvorní zeď (mocnost asi 140 cm) je starší než zeď přízemí (cca 120 cm). Podlaha přízemí byla nejspíše tvořena jen zásypem rubu klenby sklepa. Přízemní část nádvorní zdi stejně jako fragment zdi západní jsou opět z výrazně smíšeného zdiva, a také charakter stavebního postupu, s kruhovými otvory po lešení, se podobá budově v oblouku hradby. Jiné prostředky alespoň rámcového datování však chybějí, včetně vstupního portálu.

Úroveň terénu hradního jádra je dnes vyvýšena asi 6–7 m nad nestejně širokým a zvláště na východě značně nerovným prostorem, který můžeme označit jako parkán. Vrstvy sutě nedovolují bez zjišťovacích sond stanovit přesnější výškové vztahy ve středověku a také sklon

Obr. 21: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, západní část interiéru, detail jz. rohu místnosti (srov. obr. 20). Vpravo dole relikt líce původního sestupu do sklepa se stopami cihelné klenby. Samotný vstup vlevo, značně vyšší než ten původní, pochází spolu s okolním zdivem z druhé stavební fáze (2016).

terénu na vnějším obvodu jádra je dnes mírnější, neboť se na něm do jisté míry rozprostřela masa zřícené hradby. Parkán byl proto také širší, nadto je třeba počítat s tím, že v průběhu existence hradu měnil tvar a rozsah své plochy. Lze předpokládat, že probíhal plynule po obvodě hradu, s výjimkou úseku nad řekou. Existence parkánu souvisí se specifickou terénní situací hradu; i když lze celkově hovořit o ostrohu, bylo samotné staveniště hradního jádra odděleno od stoupajícího předpolí natolik širokým terénním zářezem, že mělo vlastnosti izolovaného návrší. Přístupová trasa proto také nemusela zákonitě vést přímo od severovýchodu k předpokládané bráně jádra, ale mohla mít jinou podobu a průběh. Vzhledem k celkovému utváření hradního kopce je nejpravděpodobnější přístup z údolí zmíněnou úžlabinou a severozápadním úbočím do bodu, kde bylo možno od severu nejsnáze překročit příkop. Komplikovanějšímu vývoji dnes nasvědčuje především existence tří bran parkánu – jedné na severovýchodě, druhé na severu a třetí na severozápadě.

Zdivo první z uvedených bran stojí ve vnitřním svahu příkopu. Dochovalo se jen v nejnižší části, úroveň podloží neznáme. Část půdorysu uvnitř parkánu se dnes nad terénem neprojevuje. Že jde skutečně o bránu v podobě průjezdní hranolové věže, poněkud našikmo zasazené do linie hradby, lze dnes vyvozovat jen z polohy, z absence jiné možnosti přesvědčivé interpretace a také z fragmentár-

ně přístupného interiéru stavby. Půdorys její dochované, vnější části je pozoruhodný předstupujícím středním dílem čelní stěny, přičemž všechna čtyři takto vzniklá nároží jsou armována tesanými kvádry (srov. obr. 31, 32 a 36). Toto neobvyklé řešení lze vysvětlit nejspíše snahou o lepší statické vlastnosti stavby založené ve svahu, zvláště když zeď střední, nejvíce předstupující části, je v obnažených místech jen 75 cm silná. V souladu s dosavadními názory lze z tohoto detailu soudit, že zde byl kolébkový padací most.

Zatímco směrem k severozápadu dnes na bránu navazuje parkánová hradba jen v podobě nízké zídky, na opačné straně stojí poměrně vysoký a zhruba 165 cm silný úsek zdi, který po necelých 9 m vytváří zaoblené nároží, nepravidelně ustupující směrem vzhůru. Nepravidelnosti nároží mohou nasvědčovat technickým obtížím při stavbě, nebo jistému chvatu, případně obavě stavitele o statiku. Od nároží směrem k jižnímu konci čelní hradby jádra probíhá již jen velmi nízká část zdi, obtížně založená do záseku v prudkém skalním srázu nad řekou.²⁰⁾ Uvedená partie zdi vedle brány dosahuje zvenku výšky téměř 10 m, ale zevnitř je kvůli dodatečnému zvýšení terénu obnažená s velkým výškovým rozdílem mezi severním a jižním koncem. Horní část zdi je uprostřed výrazně snižena. Značná část plochy vnitřního líce zanikla. Na této straně také existovala nějaká zástavba, po níž se dochovaly neurčité stopy. Pozoruhodný je systém poměrně velkých hranolových otvorů, dnes blíže přístupných jen z vnitřní strany zdi. Nízko nad terénem uvnitř hradby můžeme pozorovat dvě horizontální řady těchto otvorů, vzájemně vzdálené jen asi 15–20 cm. V horní řadě se dochovaly 4 otvory v rozestupech kolem 90 cm, v dolní 3 otvory ve znatelně větších, navíc nepravidelných intervalech. Otvory probíhají takřka přesně kolmo na líce hradby a ve vodorovném směru. Těsně pod prvky horní řady je zřetelná technologická spára. Charakter malty, i když se zdá být pouze na základě pozorování poněkud odlišný, neumožňuje jednoznačně posoudit, zda je zdívo pod spárou výrazněji starší, nebo jde o chronologicky nepodstatný odstup. I přes rozsáhlou ztrátu vnitřního líce zdi je zřejmé, že otvory ani jedné ze dvou řad nelze spojit s běžným lešením, jako dosud.²¹⁾ Kromě značného průměru otvorů, dosahujícího až 20 cm, je třeba povšimnout si také jejich dalších detailů. Absence jasných maltových otisků uvnitř na stěnách otvorů a kameny tvořící horní stranu otvorů by mohly svádět k představě, že nejde o negativy po zaniklých, do zdíva při stavbě pevně zasazených

Obr. 22: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, východní část interiéru s pohledem k jihozápadu. Na jižní stěně dole okénko zaniklého sklepa, výše okno přízemí (vlevo od něj vyzdívka po roce 2000), nahoře stopy okna nebo vchodu. Vpravo příčka s průchodem mezi místnostmi přízemí (2016).

Obr. 23: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, východní část interiéru, s pohledem k severu (2016).

20) Obtížně přístupná poloha komplikuje možnosti detailního průzkumu. Dolní část zdi má v západním úseku (blíže hradbě jádra) sokl.

21) Srov. F. Záruba, o. c. v pozn. 3, s. 187.

Obr. 24: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, východní část interiéru, detail horní části východní stěny s otvory nejasného původu a účelu. V popředí koruna příčky (2016).

Obr. 25: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, detail exteriéru východní zdi, převyšující oblouk hradby (zcela dole). Nerovný povrch zdi přiléhá k vnitřnímu líci hradby, jejíž horní část zanikla (srov. též obr. 7 a 10 nahoře). Nahoře fragment části zdi, která přesahovala nad ochoz hradby (2015).

trámců, ale o původní otvory, které byly při stavbě záměrně vytvořeny. Vzhledem k velkému poškození zdi však otisky mohly zaniknout a také nepravidelnosti některých otvorů nasvědčují spíše upevněným trámům. V průřezu kruhový, podstatně subtilnější negativ skutečného nosníku lešení se dochoval jižně od „konce“ horní řady otvorů, kde byl vzhledem k blízkosti oblého nároží uložen v půdo-

rysu šikmo. Poloha tohoto ojedinělého oblého otvoru na stejné horizontále s horní řadou hranolových otvorů a jeho návaznost na frekvenci trámů nabízí vysvětlení, že hranolové otvory posloužily v průběhu budování zdi jako nosníky lešení, ale jejich pravý, trvalý účel byl jiný. Stejně pozoruhodné jsou čtyři otvory umístěné – opět na jedné horizontále – těsně pod dnešní korunou zdi, zhruba 140 cm nad horní z dvojice řad. Podle dostupných možností ohledání mají stejné vlastnosti jako výše popsané otvory, dva z nich při nároží jsou však situovány výrazně radiálně. Původně bylo těchto otvorů jistě víc, ale nejspíše dva zanikly v místě snížení zdi (obr. 32–36).

Je velice pravděpodobné, že všechny tři řady otvorů spolu funkčně souvisely. Lze si představit, že horní řadu otvorů tvořily nosníky ven vyloženého dřevěného ochozu, podepřené šikmými vzpěrami. Tyto vzpěry stály na vodorovném trámu upevněném na kratších nosnících (konzolách), vysunutých z dolních otvorů. Proč jsou dole dvě, těsně nad sebou umístěné řady otvorů, můžeme vysvětlit několika způsoby. Buď horní z těchto dvou řad vznikla po změně záměru v průběhu výstavby, nebo obě řady sloužily zároveň, aby lépe upevňovaly trám, na němž stály vzpěry. I když přesnější představa o podobě této konstrukce není za současného stavu možná, její rámcový výklad je velmi pravděpodobný: stavitel zde zkonstruoval ven vyložený dřevěný, patrně shora krytý ochoz, který měl chránit bok brány a patu hradby, zároveň umožňoval střelbu přes příkop. Ochoz částečně přecházel na zaoblené nároží hradby (v zaoblení již bez vzpěr). Výrazná sníženina uprostřed popsaného úseku byla pokládána za pozůstatek okna.²²⁾ Skutečně se zdá, že zde nějaký otvor byl, jinak bychom vznik deprese stěží vysvětlili. Pokud však uvažujeme o hradbě a nikoliv zastřešené budově, lze předpokládat spíše střílnu. Pak bychom také mohli dolní řadu otvorů spojit s vnitřním dřevěným ochozem, který si lze při nerovnosti terénu dobře představit.

Severní brána parkánu má zcela odlišný půdorys. Dochovaly se z ní dvě vzájemně zhruba souběžné, asi 120 cm silné boční zdi, svou výškou nedosahující ani úroveň někdejšího stropu průjezdu. Brána byla zcela vysunuta před linii parkánové zdi a s obtížemi založena ve svahu eskarpy příkopu. Spodní část čela stavby, pod úrovní podlahy průjezdu, předstupovala jako stabilizační prvek. Nad touto úrovní hlavní průčelí brány zcela zaniklo, včetně portálu (světlost cca 240 cm), dochovaly se jen *in situ* ležaté patníky s vybránými pro čepy padacího mostu na horní ploše. Konstrukci mostu nelze blíže charakterizovat, vyloučit nemůžeme tzv. kolébkový typ. V obou bočních stěnách průjezdu se dochovaly původní výklen-

22) Tamtéž.

ky, jejichž spodní stranu tvořila podle otisku fošny dřevěná lavice a horní zakončení mělo podobu segmentového záklenku. Zadní stěny výklenků jsou druhotně probourány nepravidelnými otvory. Vedle západní niky byla původní, prkny vyložená „skříňka“. Struktura zdiva bočních zdí nasvědčuje dvěma stavebním fázím. Starší jsou kratší úseky blíže k parkánu (asi 1/3 z celkové délky zdí), obsahující také menší podíl příměsi páleného materiálu. Lze soudit, že zde původně stála kratší dovnitř otevřená brána, která byla následně výrazně prodloužena směrem do příkopu. Ve východním bočním průčelí mladší části brány bylo zazděno několik kusů nepravidelně otesaných projektilů, určených pro vrhací zbraň. Vztah boků brány k hrazení parkánu je nejasný. Západní boční zeď je zde svisle zakončena, bez zjevné návaznosti, samotné zakončení však zřejmě není původní. Protější zeď se v příslušných partiích v původním stavu nedochovala, dnešní zakončení na straně parkánu bylo nově vyzděno po roce 2000 (obr. 37–40).

Protěžskem brány na vnější straně příkopu je úsek mírně šikmý (zakloněný), asi 100 cm silné zdi, který jistě sloužil k uložení pevné, nástupní části mostu. Uprostřed těsně nad dnešní úrovní terénu se dochoval drenážní otvor. Směr nosníků lešení a výskyt několika nárožních tesaných prvků napovídá tomu, že se zeď dochovala v původní délce 420 cm. K vnitřnímu líci zdi byla na jejím východním konci dodatečně přiložena kolmá zeď. Podobně bychom mohli počítat s analogickou zdí na druhém konci, po ní však nejsou stopy. Všechny tři zdi dohromady by tvořily nájezdni rampu mostu, bohužel však dnes nemůžeme rozhodnout, zda byly realizovány v rámci jednotného záměru a zda dílo předpokládaného půdorysu bylo skutečně dokončeno.²³⁾ Pozoruhodné jsou doklady postupného růstu i různoběžnost čelní zdi rampy s průčelím brány. Mohli bychom tak uvažovat o asynchronním vztahu, v úvahu však připadá také půdorysné zalomení pevné části mostu nad příkopem (obr. 41 a 42).

Parkán pokračuje od severní brány do míst západně až jihozápadně od jádra, kde dosahuje úrovně asi o 10 m níž než relikty paláce s opěráky. Zatímco severně až severozápadně od jádra nelze parkánovou hradbu sledovat nad dnešní úrovní terénu s výjimkou asi 4 m dlouhého, kořeny stromů rozrušeného přízemního fragmentu (obr. 3 a 43), zde se zeď uplatňuje, s několika přerušeními, ve značné délce. Je však otázkou, zda jde o součást průběžné parkánové zdi, nebo o samostatné hrazení tohoto prostoru. Na severním konci úseku zdi se nacházejí zbytky uvedené třetí brány, která měla lichoběžníkový půdorys a vnější portál, který zcela zanikl, odhadem 2,5 m široký. Podle rozdílů v horninovém složení a v použité maltě

Obr. 26: Budova druhotně vložená do oblouku hradby jádra, detail jižního průčelí v době nezákonného výkopu. Vlevo okénko do západní části sklepa (srov. obr. 19), výše okna přízemí (2002).

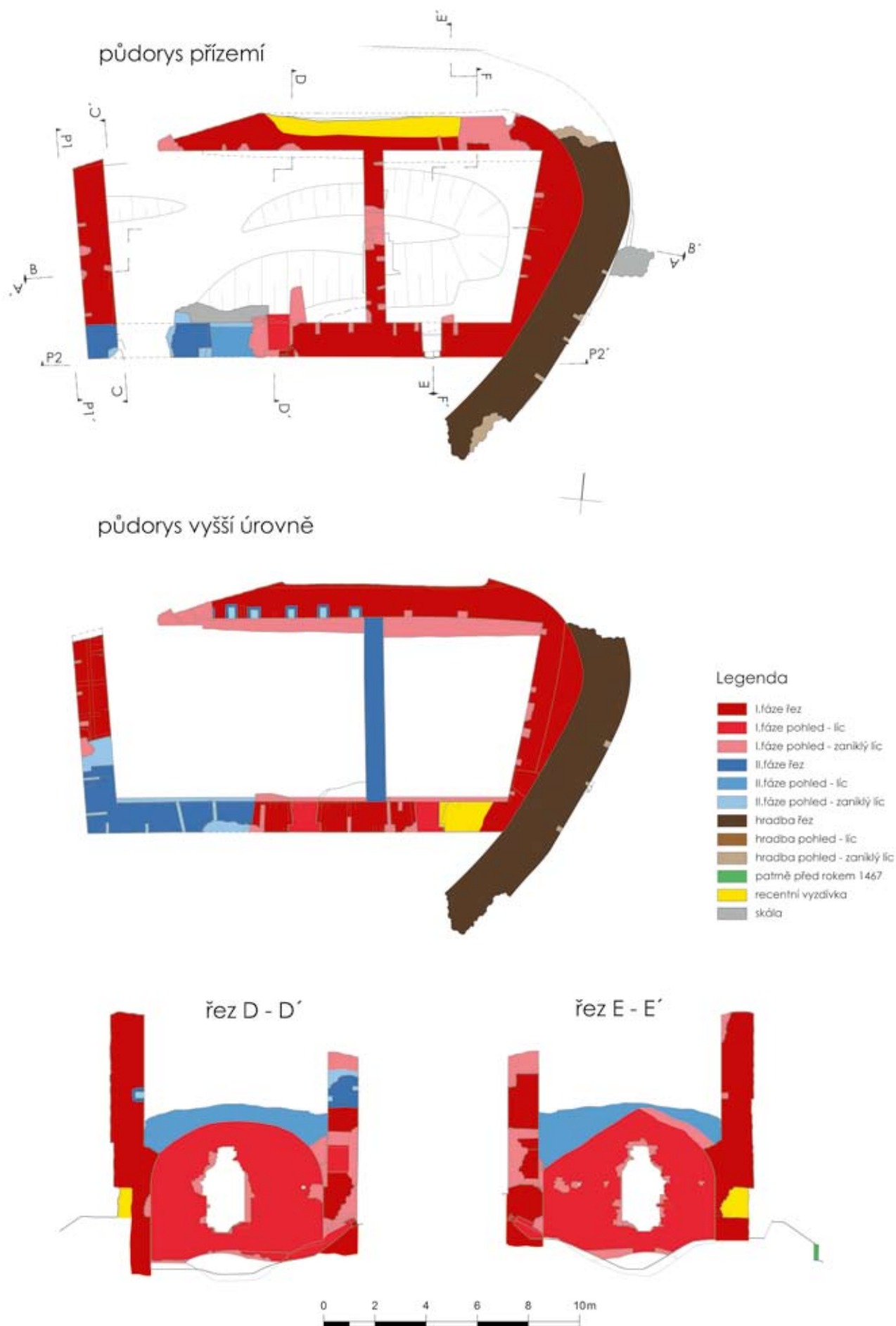
je evidentní, že zdivo brány, oproti hradbě poněkud tenčí, není s hradbou na západě současné, i když právě v předpokládaném předělu je zeď přerušena. Na východním boku torza brány je zřejmé, že zde parkánová hradba měla navázat dodatečně, není však jisté, že k tomu skutečně došlo. Jediným detailem západního úseku parkánové hradby je pouze zvenku viditelný otvor, nejspíše odpadní kanálek pro srážkovou vodu, vyzděný s použitím cihel. Na svém jihovýchodním konci tato zeď (mocnost cca 100, výška zevnitř cca 150 cm) druhotně navázala na nároží budovy neznámé dispozice. Stručně popsané úseky zdí a torzo brány neumožňují bližší chronologické vyhodnocení a interpretaci, je však pravděpodobné, že brána byla zřízena dodatečně.²⁴⁾ Nejvýznamnější je samotná existence brány v těchto místech a její směřování. Těleso brány je vysunuto do eskarpy příkopu, který v těchto místech spolu s vnějším valem končí; otevřený konec příkopu je mírně vypouklý, nejspíše byl uzpůsobený k obraně. Z průjezdu brány se vjíždělo na asi 8 m dlouhý most, který na protější straně dosedl na konec tělesa valu, určený úsekem zděné kontreskarpy (obr. 3, 44–47).

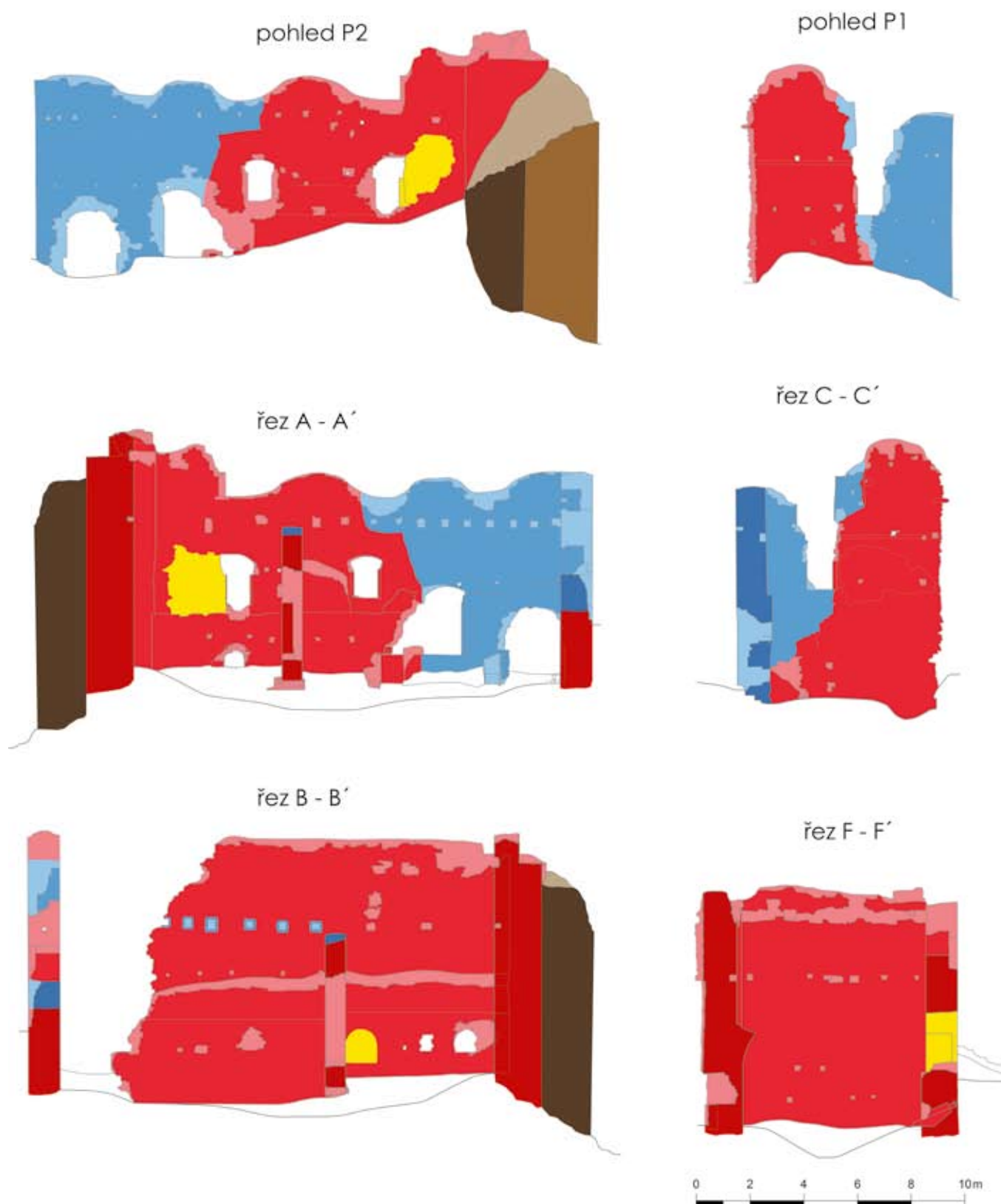
Jak jsme již zmínili, stojí dosud na skalním výběžku jíz. od jádra, v poloze ještě podstatně nižší než právě popsaná část parkánu, osamělá válcová věž. Její průměr dosahuje 6,5 m, mocnost zdiva 2,1 m, vnitřní dutina je takřka zcela zasypaná. Lomové zdivo věže, založené přímo na skále, dosahuje na obvodu vzhledem ke svažitosti podloží nestejně výšky, max. kolem 5 m. Věž nevykazuje žádné stopy návaznosti zdi, která by ji spojovala s hradem. Uvážíme-li vzdálenost od parkánu a velkou členitost markantně neupravovaného skalního výběžku, není toto spojení ani pravděpodobné. Utváření hradní ostrožny nasvědčuje tomu, že věž sloužila jako hláska, kontrolující důležitý prostor kolem soutoku Sázavy s Kamenickým potokem, který pozorovateli z hradního jádra nejspíše zůstal skryt (obr. 1–3).²⁵⁾

23) Vypovídací hodnota stavby byla silně zkomolena zvýšením a dalšími zásahy v letech 2001–2004.

24) F. Záruba, o. c. v pozn. 3, s. 190, uvažuje o současnosti vzniku.

25) M. Berka, o. c. v pozn. 3, s. 38–39, píše ještě o „věži nad studnou“, která měla stát pod hláskou, nelze ji však pokládat za prokázanou.

Obr. 27: Zaměření budovy v oblouku hradby, 2016 (cit. v pozn. 2 a u obr. 7). Ve snaze znázornit co nejvíce informací probíhá půdorys „vyšší úrovně“ na severní straně v úrovni trámů podlahy 1. patra, ale na jižní straně v úrovni oken přízemí (vyhodnocení autor, k tisku připravil J. Marounek).

Obr. 28: Západní palác jádra hradu, vnitřní líc fragmentu zdi s opěráky. Uprostřed amatérsky částečně zacelená trhlinka, nad horním koncem trhlinky nika okna s postranními tesanými sedátky (2015).

Na vnější straně parkánu, v úseku mezi hradbou se stopami ochozu u první brány a třetí branou, probíhá nepřerušeno příkop, jehož šířka a hloubka se směrem k východu zvětšuje. Avšak jak jsme již uvedli, původní profil příkopu a jeho vývoj ve středověku detailně neznáme. Místo obnažené skalní podloží prozrazuje, že vnitřní strana příkopu byla jen hrubě upravená, neobezděná, parkánová zeď zřejmě nasedala přímo na skálu. Na severu do příkopu výrazně vystupovalo protáhlé těleso brány. Vnější strana příkopu přerůstá v mohutné těleso valu, který lze rozdělit do dvou částí. Úsek mezi nástupem na severní bránu a zakončením proti severozápadní bráně napovídá jednotnému pojetí, charakteristickému poměrně širokým temenem (cca 4–5 m) a vnitřní obezdívkou – kontreskarpou. Obezdvíka, dochovaná v různě dlouhých útržcích, byla vystavěna z lomového kamene na pevnou vápennou maltu, s šikmým lícem, v němž se dochovaly negativy kuláčů lešení. Mocnost této zdi dosahuje minimálně 80 cm.²⁶⁾

Konstrukční návaznost zdi na vlastní těleso valu, stejně jako strukturu valu samotného však nelze bez sondáže ověřit. Půdorysný ústupek západně od předmostí severní brány naznačuje možnost postupné výstavby nebo oprav zdi. Také přesný původní profil valu a možnost další obranné konstrukce na jeho vrcholu zůstávají nejasné (obr. 3, 47, 48 a 50).

Jiná je podoba zbylé části valu, obrácené proti stoupajícímu terénu předpolí. Východně od předmostí severní brány, u něž sledujeme mírné snížení, vyrůstá podstatně vyšší úsek valu s ostrým hřebenem, na jehož vnější straně již není svah dolů do úžlabiny, ale naopak úzký zářez (příkop), oddávající jej od stoupajícího předpolí. Tento val však nedosahuje až k hraně srázu k Sázavě, ale končí dřív, než dospěje do místa naproti severovýchodní bráně. Toto místo tak bylo proti předpolí zcela nechráněné. Vysvětlení patrně nabízejí stopy rozsáhlejších terénních úprav ve vyvýšené poloze před tímto místem. Nápadná je zejména téměř pravidelná deprese v západní části, která by mohla nasvědčovat objektu oblého půdorysu, o vnějším průměru téměř 15 m. Těžko si představit, že by v takto exponované poloze mohli obléhatelé vybudovat své postavení²⁷⁾ a že by předmostí brány nebylo chráněné. Proto objekt považujeme spíše za

součást nedokončeného předsunutého opevnění – bašty. Přístupová cesta by procházela uvedeným zářezem před vysokým úsekem valu a vzápětí vstupovala do prostoru předmostí. Z uvažované bašty lze dobře kontrolovat jak toto předmostí, tak přístupové trasy i prostor před severní branou. Na základě uvedené terénní konfigurace však můžeme předložit pouze tento podnět (hypotézu), vycházející z analogií (obr. 49–51).

STAVEBNÍ PROMĚNY HRADU A JEJICH SOUVISLOSTI

Tím jsme vyčerpali popis jednotlivých částí hradního areálu. Popis nešel do přílišných podrobností a byl podřízen základnímu cíli, který je vyjádřen v názvu příspěvku

26) Tamtéž, s. 20, uvádí mocnost zdi příkopu 100–150 cm.

27) Srov. J. Kypta – F. Laval – J. Marounek – Z. Neustupný, o. c. v pozn. 1, a tam cit. liter.

ku. Nyní se pokusíme o nástin stavebního vývoje, s využitím všech podkladů, včetně výjimečných zpráv o třech obléháních.

Začneme shrnutím názorů nejnovějšího bádání. D. Menclová pokládala za zakladatele hradu Oldřicha z Valdeka, případně předtím krále. Jádru přirovnává k hradu Pirkštejnu v Ratajích nad Sázavou, s tím, že věž v oblouku hradby patrně zanikla a na jejím místě vznikla v 15. století nová budova. Bránu jádra předpokládá ve východním úseku hradby vedle obloukovitého výběžku, za ní volné nádvoří a vzadu obytnou budovu s opěrnými pilíři. Na obvodě jádra uvádí ze tří stran „předhradí“, přístupné na severovýchodě dovnitř otevřenou vstupní věží pomocí padacího mostu. Do doby předhusitské klade také branku na severozápadě, o níž uvádí, že „vedla na plošinu pod palácem“. Další stavební činnost spojuje Menclová až se Zdeňkem ze Šternberka. Předpokládá, že palác na konci jádra se již sesul, a proto byla postavena budova v oblouku obalové zdi, určená patrně jen pro hradní posádku. Současně vzniklo „přízemní“ stavení na jihu jádra a severní brána do parkánu. Tím došlo ke zrušení severovýchodní brány. Nového významu naopak měla nabýt branka na severozápadě, neboť z prostoru pod palácem s opěráky se nyní sestupovalo k nové válcové věži – hlásce.²⁸⁾ T. Durdík preferuje královského původce a předpokládá, že hrad musel být velmi výstavný. Namísto představy Menclové o zaniklém bergfritu uvažuje spíše o hradu s plášťovou zdí, bez věže. Palác s opěráky pokládá za dodatečný. Kunešovi z Dubé přičítá vysunutou okrouhlou věž a ohrazení západního parkánu s brankou, jíž se navázela děla na val, stejně jako přeložení severovýchodní brány „dolního hradu“ na sever. Za Zdeňka ze Šternberka byla prodloužena severní brána, vložena budova do oblouku hradby jádra a vystavěna budova na jihu jádra.²⁹⁾ Durdíkova vývojového schématu a hodnocení se přidržel F. Záruba, pouze s několika rozdíly. Připouští, že dvě nové budovy v jádru mohou být již z doby Kunešovy. Přitom budovu v oblouku hradby pokládá za nový palác (či obytnou budovu) a stavbu na jihu za hospodářskou. Klade důraz na význam vnějšího valu a hlásku navrhuje datovat již do doby předhusitské.³⁰⁾

Pokud jde o jádro hradu, pokládáme v souladu s D. Menclovou za pozoruhodnou možnost jeho srovnání s jádrem hradu Pirkštejna, jehož čelo zčásti vyběhává podobným způsobem jako na Zbořeném Kostelci do výrazného oblouku. Na Pirkštejně stojí v prostoru vymezeném tímto obloukem válcová věž – bergfrit, zatímco na Kostelci

Obr. 29: Průhled nádvořím hradního jádra směrem k východu. Vlevo budova vložená do oblouku hradby (srov. obr. 11), vpravo nádvoří zeď jižní budovy (srov. obr. 30). Mezi budovami vlevo vystupuje skalní podloží. (2016).

Obr. 30: Nádvoří zeď jižní budovy jádra, v popředí vystupuje skalní podloží (srov. obr. 29; 2016).

Obr. 31: Zbytky severovýchodní brány parkánu v pohledu od severu (srov. obr. 3, č. 5; 2016).

28) D. Menclová, o. c. v pozn. 3. Autorka jistě mylně uvádí (II. s. 321), že ještě existoval „hrotilý vjezd“ severní brány.

29) T. Durdík, o. c. v pozn. 5; T. Durdík – V. Sušický, o. c. v pozn. 5.

30) F. Záruba, o. c. v pozn. 3.

Obr. 32: Severovýchodní brána parkánu (vpravo) a hradba se stopami ochozu (vlevo v pozadí) v pohledu z příkopu (srov. obr. 36; 2016).

Obr. 33: Vnější líc úseku parkánové zdi se stopami ochozu (srov. obr. 32) v pohledu od jihovýchodu. Vlevo nepravidelně zaoblené nároží (2016).

druhotně vložená budova. Pracovně si lze představit, že zde věž původně stála, je to ostatně nejlepší způsob, jak obloukový průběh úseku hradby, navazujícího na úsek přímý, vysvětlit. K datování této hradby v čele jádra hradu nelze říci nic určitějšího, ale petrografický rozbor zdíva podporuje představu, že jde skutečně o relativně nejstarší dochovanou konstrukci hradního jádra.³¹⁾ Zůstaneme

31) J. Zavřel, o. c. v pozn. 2. Na věci nic nemění několik cihel těsně nad dnešním terénem v místě předpokládané brány jádra, nejspíše druhotných.

-li u hypotetického srovnání s Pirkštejnem, připomeňme, že výstavba tohoto ratajského hradu spadá nejspíše do 1. čtvrtiny 14. století.³²⁾ Velmi podobně koncipované čelo s válcovým bergfitem, jenž stojí v dynamicky působícím oblouku hradby, má také Hasištejn ze závěru 1. třetiny 14. století,³³⁾ podobnost lze hledat také na Šelmberku³⁴⁾ a u několika dalších hradů. Naproti tomu musíme konstatovat, že úplné odstranění věže z oblouku hradby by bylo velmi obtížné a také účelnost tohoto kroku je sporná.

Důležitá je samozřejmě otázka, jak vypadala celá dispozice hradního jádra v tomto období, zejména kde stála obytná budova – palác. Jistě to nebylo v přední části jádra. Také na povrch výrazně vystupující skalní podloží jižně od budovy v oblouku hradby prozrazuje, že tento prostor nebyl příliš využíván a vyhýbala se mu komunikace od předpokládané brány. Obytnou zástavbu musíme očekávat na jižní a jihozápadní straně jádra, kde se její zbytky také opravdu nalézají, již jsme však uvedli, že většinou nasvědčují příslušnosti k fázi, které předcházela již delší doba existence hradu. Značný obsah zbytků pálené krytiny a druhotně použitých architektonických prvků ve zdivu paláce s opěráky lze pokládat za indicii vzniku této budovy v reakci na nějakou rozsáhlejší destrukci části hradu. Konkrétní souvislosti však žádné prameny neprozrazují.³⁵⁾ V dosavadních přehledech dějin hradu je možná podceňováno období, kdy jej vlastnil Jan Sádlo ze Smilkova († 1421), oblíbenec krále Václava IV., který se z drobného šlechtice vyvíjel

mezi přední dvorské prominenty. K roku 1415 ho sám král označuje za svého „komorníka“, stává se bezděžským a nakrátko také karlštejským purkrabím, královským lov-

32) A. Sedláček, o. c. v pozn. 6; T. Durdík, o. c. v pozn. 5, s. 430–431; M. Kovář a kol., o. c. v pozn. 6.

33) Naposled V. Razím, K stavebnímu vývoji a významu hradu Hasištejna, Průzkumy památek XXI, č. 1, 2014, s. 39–74.

34) Např. T. Durdík, o. c. v pozn. 5, s. 535–537.

35) Srov. též J. Zavřel, o. c. v pozn. 2. Relevantní rozbor druhotně použitých kamenických prvků, uložených ve zdivu různým způsobem, by byl možný pouze z lešení, a to jen z části.

čím a členem královské rady, rychle vzrůstá jeho ekonomické postavení. Dům na Novém Městě pražském byl patrně jeho častým bydlištěm, ale posázavský Kostelec, i když se tu asi objevoval jen zřídka, představoval vedle četných venkovských statků jeho jediný „skutečný“ hrad.³⁶⁾ Můžeme se proto právem domnívat, že se Jan Sádlo snažil Kostelec budovat a prezentovat jako výraz a potvrzení svého společenského postavení. Času na to neměl mnoho, ale jeho organizační a finanční možnosti jistě byly dostatečné. Stavební rozmach na Kostelci naznačují druhotně použité, ale také náhodně vykopané architektonické fragmenty, stejně jako výskyt opuky, která sem musela být přivezena ze značné dálky.³⁷⁾ Také tyto nálezy napovídají, že pod současnou úroveň terénu mohou odpočívat rozhodující informace o dispozici a stavební podobě hradu doby předhusitské a husitské. Patří sem pochopitelně také otázky komunikačního schématu a dislokace bran. Nejasné jsou vznik a funkce jižní budovy jádra, která se téměř celá zřítíla do údolí Sázavy.

Za současného stavu poznání můžeme také jen teoreticky předpokládat již předhusitský původ parkánu, příkopu a valu, stejně jako ohrazeného prostoru (západní částí parkánu), odkud se sestupovalo k válcové věži nad řekou, tzv. hlásce.

Předmětem našeho zájmu jsou však především ty stavby hradního areálu, které spojujeme s dobou po bitvě u Lipan. V jádru hradu je to především budova vložená do oblouku hradby. Jistě je podstatně mladší než hradba, i když k datování nemohou přispět kamenické prvky, které se dochovaly jen v podobě ostění dvou sklepních okének.³⁸⁾ Mladšímu vzniku nasvědčuje

Obr. 34: Úsek parkánové zdi se stopami ochozu, vnitřní strana v pohledu od západu. Vpravo nahoře dva otvory po radiálně uložených nosnících (2016).

Obr. 35: Úsek parkánové zdi se stopami ochozu, vnitřní strana v pohledu od jihozápadu, detail (srov. obr. 34). Ve střední části snímku dvě řady otvorů po vodorovných hranolových prvcích těsně nad sebou, mezi nimi konstrukční spára. Zcela vpravo těsně nad spárou otvor po oblém nosníku lešení (srov. obr. 36; 2016).

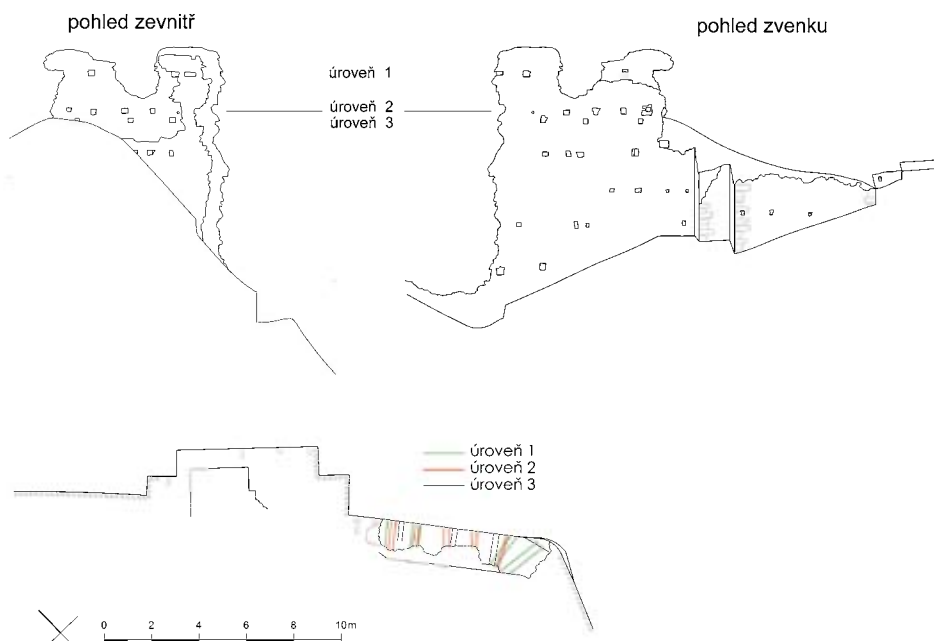
nejen skladba zdiva, která v obou rozlišených fázích obsahuje značný podíl páleného materiálu. Zásadní je otázka, k jakému účelu byla budova vystavěna. Pro sklep, ale také celé přízemí musíme uvažovat jen úložné funkce, a to značné kapacity. Zejména klenbu přízemí lze spojovat se snahou o lepší zabezpečení skladovaných komodit, než

a na něj navazující parkánové hradbě zjistil J. Zavřel, o. c. v pozn. 2, s. 12, který zároveň upozorňuje, že sem opuka zřejmě byla importována z pražských lomů, vzdálených nejméně 29 km vzdušnou čarou. Nejspíše druhotně použitá opuka se však vyskytuje také v západním průčelí loď blízkého kostelíka sv. Bartoloměje v Ledcích. K této stavbě naposled T. Dittrich, „Románsko-gotický“ kostel v Ledcích (k. o. Nespeky), in: Sborník 13 – Otisk života v historických stavbách, Praha 2015, s. 144–154. Autor stavbu kostela, s využitím starších prvků, datuje až do doby po roce 1500. Případná souvislost s hradem může být předmětem budoucího výzkumu.

38) Srov. též pozn. 37.

36) Srov. J. Špěvák, Václav IV. Praha 1986, s. 713; S. Vančurová, Osobnost Jana Sádla ze Smilkova. Diplomová práce. Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2012. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120094206/?lang=cs> [cit. 18. 4. 2016].

37) Několik architektonických prvků, které byly získány při nezákonných výkopech na hradě v letech 2001–2004, aniž by byly systematicky zdokumentovány a patřičně zaevidovány a uloženy, zmiňuje F. Záruba, o. c. v pozn. 3, který upozorňuje zejm. na výskyt tzv. karlštejnského profilu. Původní umístění žádného z prvků však neznáme, jejich nalezení u budovy v oblouku hradby nic jistého neprozrazuje. Přítomnost opuky na vnější straně zdi s opěráky, ve východní stěně interiéru budovy v oblouku hradby a v jižním boku sv. brány

Obr. 36: Zaměření úseku hradby s ochozem v sousedství severovýchodní parkánové brány (cit. v pozn. 2). Pohled zevniř, pohled zvenku (vpravo brána), půdorys s vyznačením tří úrovní negativů vodorovných dřevěných prvků (vyhodnocení autor, k tisku připravil J. Marounek, 2016).

Obr. 37: Pohled z předmostí severní parkánové brány k západu. Vlevo parkánová brána a chybějícím hlavním průčelím, vpravo od ní parkán a příkop, zcela vpravo val se zbytky zdi na vnitřní straně. Nahoře v pozadí vlevo jádro hradu (2016).

dokáže trámový strop. O 1. patru nic jednoznačného nevíme; chybí nám informace o výškovém vztahu k hradbě, o vzájemné komunikaci s hradbou, o zastřešení atp., nejsou zde stopy otopného zařízení. Přesah fragmentu zdíva 1. patra na východní straně naznačuje, že původní funkce hradebního ochozu byla vestavbou budovy zrušena, že obě stavby vytvořily nový architektonický a funkční celek. Již tento jev dovoluje vyloučit, že by šlo o primárně obytnou stavbu, pro jejíž umístění jsou na hradě také jistě vhodnější, lépe chráněná místa. Kapsy po trámech v patře východní části budovy nelze zcela spolehlivě vyhodnotit. Ve spojení s přesahem východní zdi budovy nad korunu „staré“ hradby je na místě úvaha o opatření (konstrukci) určeném k aktivní obraně (palebné postave-

ní atp.).³⁹⁾ Budovu tak můžeme nejspíše pokládat za součásti zásadního opatření, které mělo posílit fortifikační vlastnosti jádra hradu.

Ve stejné souvislosti jsou důležité stopy přízdívky k vnějšímu líci oblouku hradby. V úvahu připadá buď zesílení hradby ve větší délce, nebo kratší těleso. Přízdívka zvětšila mocnost, a tak také odolnost exponované části hradby proti dopadajícím projektilům, zároveň vznikla prostornější horní plocha, eventuálně využitelná pro palebná postavení. Právě z hlediska předpokládaných účelů přízdívky však nejsou kotvy rozmístěny na nejúčelnějším místě pláště hradby, pokud ovšem tento účel neomezíme jen na boční obranu vstupu do jádra. Pokládáme za pravděpodobnější, že se zesílení týkalo také samotného oblouku hradby a severní strany jádra, ať už byl skutečný rozsah realizace jakýkoli.⁴⁰⁾

Konfigurace terénu a z ní vycházející rozmístění palebných postavení obléhatelů dokládá, že z hlediska obrany byla zásadní ta část obvodu hradu, kterou obíhá příkop. Naopak strana nad řekou a plochý terén na jejím druhém břehu pro hrad žádné nebezpečí nepředstavovaly. S touto charakteristikou plně koresponduje existence parkánové zdi, stavěné na pevnou vápennou maltu, kterou dokládají zmíněné fragmenty. Návaznost na zaniklou parkánovou zeď naznačuje také lehké rozevření bočních zdí severní brány, i když přímé stopy konstrukčního vztahu se

nedochovaly. Pozůstatky severní brány i parkánu jako celku nelze přesněji datovat, výsledná podoba protáhlé brány je však nejspíše až pohusitská. Několik prakových projektilů ve zdivu její druhé fáze svědčí k úvaze, že vznikla až po roce 1449 či 1450, je však třeba připustit, že jde o předměty, které se na hradě nacházely již z dřívější

39) Zde je však třeba upozornit na informaci F. A. Hebera, že hrabě z Vrtby nechal koncem 18. století „na dochované čtvercové zdi zříditi dřevěnou plošinu a zpřístupnil ji žebříkovými schůdky“ (F. A. Heber, České hrady, zámky a tvrze – Střední Čechy. Praha 2012, s. 143 a 145). Z textu nejspíše vyplývá, že tato plošina byla právě nad východní ze dvou místností budovy. Některé kapsy po trámech ve zdivu by proto mohly být novodobé. Nejasná je také informace téhož autora (s. 143), že západní místnost byla spojena (!) „všude u stropu otesanými kamennými kvádry“.

40) Srov. též text před pozn. 10.

doby. Také musíme uvažovat o možnosti, že funkční období první fáze brány nebylo pouhou epizodou.

Tím se dostáváme k otázce vývoje vstupů do parkánu. Dosavadní bádání považuje za nejstarší (předhusitskou, nebo dokonce raně gotickou) severovýchodní bránu, zatímco bránu směřující k severu pokládá za mladší, pohusitskou. Podle našeho názoru je však časová následnost bran opačná. Pozdní datování brány na severovýchodní straně opíráme o několik indicií. První z nich je podoba ochozu navazujícího úseku hradby, jehož dřevěná konstrukce nasvědčuje nejspíše až pohusitskému stáří. Brána je s tímto hradebním úsekem ve zdivu provázaná. Dále je to značná petrografická pestrost dolní části stejné hradby, v níž se objevují kusy opuky. Amorfní fragmenty napovídají druhotnému využití této horniny, která sem musela být importována z větší vzdálenosti, ovšem v některém z předešlých, „klidných“ období výstavby.⁴¹⁾ Pozdní doba vzniku brány také lépe koresponduje s jejím předpokládaným typem (padací most), který předešlým autorům připadal pro 13. století velmi neobvyklý.⁴²⁾ Brána na severovýchodě je také podstatně hůře dostupná, tedy pro obranu výhodnější než brána severní.⁴³⁾ Absenci úseku valu na vnější straně příkopu před touto branou jsme se pokusili vysvětlit výše. Opatrnost v tomto bodě je samozřejmě na místě, neboť musíme připustit zkreslující terénní úpravy při posledním obléhání. Také nelze tvrdit, že terénní úpravy před příkopem jsou synchronní se vznikem severovýchodní brány. Argumentem dřívějšího zániku funkce severní brány rovněž není dnes nejasný vstup na její předmostí, z čehož by bylo možno usoudit, že minimálně poslední fáze funkčního období valu již s přístupem k severní bráně nepočítala; val sem mohl být prodloužen těsně před posledním obležením.⁴⁴⁾

41) J. Zavřel, o. c. v pozn. 2.

42) Srov. F. Záruba, o. c. v pozn. 3, s. 204.

43) Tvrzení F. Záruby, o. c. v pozn. 3, s. 184, že k této bráně již od počátků hradu směřovala cesta od Leduců, je nepodložené.

44) Mírná deprese v těchto místech je nejspíše recentní, způsobená jedinou pěšinou vedoucí do areálu zříceniny (obr. 50, uprostřed).

Obr. 38: Severní brána parkánu v pohledu od jihovýchodu, stav před opravou po roce 2000. Ve východní zdi nahoře několik prakových projektílů (2001).

Obr. 39: Severní brána parkánu. Pohled z průjezdu na východní boční zeď. Uprostřed nika sedile s druhotně proraženým otvorem. Vlevo jizva po zaniklé průčelní zdi, pod ní v popředí vodorovný kvádr s lůžkem točnice padacího mostu (2016).

Pohusitská je nepochybně také dochovaná podoba valu. Tvarové rozdíly mezi jeho severozápadní a severovýchodní částí nasvědčují podobně jako u zdejších bran určité vývojové dynamice, kterou však nelze jednoznačně vyložit. Pohusitské změně využití valu nasvědčuje severozápadní brána, patrně druhotně vložená do opevnění parkánu, jejíž určení k navázení děl na temeno valu je velmi pravděpodobné.

Ke zpřesnění chronologie pohusitských proměn přispívá v úvodu zdůrazněný výjimečný potenciál hmotných dokladů a zpráv o třech dobýváních. Začneme opomíjeným problémem. Kostelec byl třikrát krátce za sebou do-

Obr. 40: Severní brána parkánu. Pohled z parkánu na západní stěnu interiéru, v pozadí nika sedile s druhotně proraženým otvorem (vpravo dole od ní druhý vodorovný kvádr s lůžkem točnice padacího mostu), vlevo od něj původní nika. V popředí lze na stěně dobře rozeznat dvě stavební fáze, vzájemně oddělené nepravidelnou svíslou spárou vlevo od niky (2016).

Obr. 41: Zděné předmostí severní brány parkánu v pohledu přes příkop (1999).

býván, přičemž po poslední kapitulaci již nebyl obnoven. Počítáme tedy se dvěma obnovami – po roce 1449 a 1450, přitom se však musíme také ptát, zda vycházely ze srovnatelných pohnutek. Po prvním obléhání opravoval Kuneš svůj sídelní hrad, jehož důležité postavení mělo být zachováno, zvláště když krátce předtím ztratil hrady Zlenice a Dubou.⁴⁵⁾ Hrad byl patrně poškozen, ale ne dobyt, unikl cílenému boření. Po druhém obléhání zůstal Kostelec jistě poničený, ale navíc záměrně pobořený, i když přesný rozsah demolice prameny neuvádějí. Pak po určité době chátral, aniž bychom věděli, kdy přesně byl opět zabezpečen, a zda systematicky, nebo narychlo a improvizovaně, zda v plném rozsahu, nebo jen zčásti atp. Na rozdíl od Kuneše z Dubé nebyl pro Zdeňka ze Šternberka Kostelec prvořadým „plnohodnotným“ hradem, ale spíš jen válečnou kořistí a odškodněním, bez náležitého hospodářského zázemí, neboť kostelecké panství bylo rozděleno mezi více majitelů.⁴⁶⁾ Vlastnictvím Kostece si byl konopištský

45) Srov. F. Palacký ed., Archiv český III. Praha 1844, č. 501, s. 536–537; A. Sedláček, o. c. v pozn. 3, s. 53 a 103.

pán ostatně jistý teprve od roku 1454 a tzv. Jednota zelenohorská se ustavila až v roce 1465. Kostelec získal za nového majitele spíše roli vojenského, opěrného bodu nedaleko od podstatně významnějšího Konopiště, bez větších perspektiv. Zdeněk měl rozsáhlé, rozptýlené majetky. Válečná kampaň 1467 zastihla Jednotu nepřipravenou a samotného Zdeňka ve Vitorazi, odkud se pak přesunul do Jindřichova Hradce, obrany posázavských hradů se osobně neúčastnil.⁴⁷⁾ Lze si proto představit, že Zdeněk opravu hradu (1454 „castrum ruptum“⁴⁸⁾) odkládal, a pokud dříve či později začala, nemusela spočívat v celkové rekonstrukci, ale zejména v opatřeních umožňujících

Obr. 42: Zděné předmostí severní brány parkánu v pohledu od východu. Před amatérskou sanací po roce 2000 bylo zřetelné, že boční zeď přiléhala k čelní zdi (srov. obr. 41) na spáru (asi 1999).

Obr. 43: Fragment vnějšího líce parkánové zdi severovýchodně od brány mostu na val (srov. obr. 3; 2016).

46) Srov. např. J. Úlovec, o. c. v pozn. 3, s. 19–20.

47) O. Frankenberger, o. c. v pozn. 8.

48) G. Friedrich ed., Archiv český XXXVII/2. Praha 1941, č. 15, s. 892–893.

obranu. Ostatně cíle dobývání se rovněž mohly zásadně lišit. Zatímco roku 1449 a 1450 šlo králi o rozhodující porážku nepříteli významného protivníka, dobytí Kostelce roku 1467 mělo především symbolický a politický dopad, mocného Šternberka nijak neomezilo.

Za hmotné doklady spojené s trojím dobýváním a dvěma obnovami po dobýváních pokládáme znaky improvizované, rychlé výstavby, indicie nedokončenosti, stopy cíleného boření. Hodnotit však musíme velmi opatrně. Např. nedokončení realizace některého stavebního záměru může napovídat jejímu započetí až před posledním obléháním, také však důvodem mohlo být předchozí přehodnocení, opuštění záměru. Využít nelze komparaci s jinými fortifikačními stavbami, neboť jim zpravidla chybí spolehlivé datování.

Začneme stavbou v oblouku hradby jádra hradu. Především ji lze pokládat za produkt plánovité výstavby někdy před prvním obležením v roce 1449, nebo za reakci na toto obležení, z doby někdy mezi dubnem 1449 a počátkem května 1450, kdy před hradem znovu stálo obléhací vojsko. Pro výstavbu budovy jde jistě o dostatečně dlouhé období. Příčinou destrukce její jihozápadní části a kleneb mohly být nepřátelské projektily z prvního i druhého obléhání. Rekonstrukce zjevně znamenala spíše nouzové, oproti původnímu stavu redukované zabezpečení další existence stavby, také omezení její využitelnosti. Značnou ztrátu jistě představoval nejen zánik klenby přízemí, kterou částečně nahradil trámový strop. Důvodem takovéto opravy byl nejspíše spěch, ať už ze strany Kuneše, který vzhledem ke svým politicko-mocenským postojům musel počítat s tím, že další obléhání jej nemine a že na ně nebude dlouho čekat, nebo ze strany Zdeňka ze Šternberka před rokem 1467.

Stav severní části obvodu hradního jádra však svědčí podle našeho názoru pro první z možností, tedy pro vznik pojednávané stavby před rokem 1449 a pro obnovu zřícené jihozápadní části v mezidobí mezi prvním a druhým obléháním. První indicií pro tento závěr je podoba úseku obvodu jádra mezi touto budovou a zdí s opěráky. Hradba zde zcela zanikla, nejspíše v důsledku cíleného zboření do severního svahu. Pozoruhodný je však výrazně vystupující val (hrbet) v části tohoto úseku, zjevně probíhající

Obr. 44: Hlavní průčelí severozápadní branky v pohledu přes příkop, z konce valu. V pozadí prostor západního parkánu. Vpravo dole terénní „bašta“ v zakončení příkopu (2016).

Obr. 45: Východní boční průčelí stejné branky se stopami „šmorců“ pro navázání parkánové zdi (2016).

větší částí svého příčného profilu za vnitřním lícem bývalé hradby. Při předpokládané destrukci hradby směrem ven by takovýto útvar s největší pravděpodobností nevznikl, z jeho vnitřní strany lze navíc rozeznat náznak kamenného líce, „posunutého“ asi 150 cm k jihu oproti předpokládané linii vnitřního líce hradby. V úvahu připadá dvojí vysvětlení: Může jít o provizorní zesílení hradby, předtím poškozené dobýváním. Samotná hradba při tomto opatření mohla být oproti původnímu stavu pozměněna (snížena, koruna upravena pro palebná postavení atp.). Druhou možností představuje vybudování provizorního opevnění poté, co se hradba již zřítíla. Stopy zastřešení tohoto opevnění se patrně dochovaly na západním průčelí budovy v podobě plochy s omítkou (obr. 52). Předpoklad uvedeného směru destrukce hradby vychází mimo jiné ze situace v bezprostředním sousedství. Markantním, jednoznačným dokladem boření je vodorovná rýha vyko-

Obr. 46: Západní boční průčelí branky (uprostřed), vlevo zakončení valu s obezdívkou (2016).

Obr. 47: Pohled z branky na zakončení valu s obezdívkou a příkop. Dobře jsou patrné fragmenty vnitřní zdi valu (2016).

paná v takřka celé vnější straně severní zdi budovy v oblouku hradby. Rýha je tak hluboká (cca 100 cm, výška přibližně shodná), že se zeď, silná asi 130 cm, nezřítla jen zázrakem (zejm. obr. 13). Zajímavé je bližší zamyšlení nad cílenou destrukcí, kterou tato rýha dokládá. Na první pohled by mohla vzniknout představa, že destrukční četa podkopala od severu hradbu a přitom zasáhla až do severní zdi vložené budovy. Následně se zbořila samotná hradba, ale zeď zůstala překvapivě stát. Takováto představa však není reálná; hradba by se při takovém postupu musela zřítit již v průběhu kopání, zvláště když mezi ní a zdí budovy byla mezera. Ve skutečnosti nejprve musela být – za průběžného vkládání výdřevy – vykopána přiměřeně hluboká rýha jen do samotné hradby (navíc musíme připustit, že až sem, na severní stranu, zasahovala výše uvedená přízdívka!), která se pak po zapálení a shoření výdřevy zřítla do severního svahu. Pravděpodobně tím by-

la značně poškozena také vložená budova, byť přesnější představa je obtížná. Teprve potom byla stejně, ale v poněkud vyšší úrovni, podkopána samotná zeď budovy, jejíž destrukce se však nezdařila. Zásadní je pak otázka, zda tento postup boření probíhal v rámci jedné demoliční akce, nebo měl dvě časově vzdálené fáze. Víme, že hrad byl cíleně bořen po dobytí 1450 a znovu 1467. S přihlédnutím k celému hradnímu areálu je zřejmé, že při ničení hradu jako fortifikační stavby musela být právě severní část hradby jádra pokládána za klíčovou. Lze tedy reálně předpokládat, že hradba na severní straně jádra byla stržena již roku 1450. Podporou této dedukce je situace na severní straně budovy. Takřka přesně v místě, kde musíme rekonstruovat průběh vnějšího líce hradby, probíhá asi 450 cm dlouhý, nízký úsek líce tarasní zdi z lomového kamene, jehož struktura se na první pohled liší od dochovaných partií hradby. Nadto je tento úsek prakticky přímý, nebo dokonce mírně konkávní, přestože původní líc by zde měl být mírně konvexní (obr. 27 – půdorys přízemí, obr. 53). Proto soudíme, že jde o úpravu z doby, kdy hradba již nestála, přitom však ještě za fungování hradu, tedy před dobytím 1467.⁴⁹⁾ Přesnější formu této úpravy neznáme, lze se však domnívat, že byla podobná úseku s „valem“ západně od budovy. Ostatně lze předpoklá-

dat současný vznik provizorního zajištění obou úseků po stržení severní části hradby.

Nápadný je takřka úplný zánik parkánové hradby, jejíž existenci lze pokládat za prokázanou (kromě zmíněných přízemních úseků je patrný ještě nelicovaný fragment zdiva v druhotné poloze – ve svahu – západně od severní brány). Lze si jej stěží představit v důsledku přirozeného rozpadu, pravděpodobně ale není ani násilné stržení zdi po dobytí 1467. V obou případech bychom totiž *per analogiam* očekávali na svahu příkopu ležící kusy zdiva a na hraně výrazného parkánového stupně větší zbytky stojící hradby. Při jejím cíleném zboření nepříteli by navíc nejspíše došlo také na stržení severní brány, která však dodnes stojí, jako zvláštní solitér. Domníváme se proto, že parkánová

49) Odlišnou, podle našeho názoru chybnou variantu výkladu nálezo-
vé situace na severu jádra prezentuje F. Záruha, o. c. v pozn. 3, s. 192
až 193.

Obr. 48: Pohled z temene valu blízko severní brány směrem západu (srov. obr. 37). Dobře je patrná značná šířka valu, zevnitř vymezená obezdívkou (2016).

Obr. 49: Severovýchodní úsek valu v pohledu od předmostí severní brány. V popředí novodobá stezka směrem do příkopu, také stezka na vnitřní straně valu (vpravo) je recentní (srov. obr. 50; 2016).

hradba, snad vážně postižená předešlým dobýváním, byla rozebrána a materiál znovu použit, patrně na rekonstrukci (zesílení a rozšíření) vnějšího valu. Část kamene mohla posloužit k zarovnání a zpevnění terénu, což ostatně přichází v úvahu také u kamene ze zřícené severní části hradby jádra. Snad šlo o relativně rychlé opatření, s tím, že parkánová zeď bude znovu postavena později. To naproti tomu neznamená, že by parkán měl zůstat do budoucí rekonstrukce neupotřebitelný k obraně, mohlo se počítat s provizorním hrazením.

Jak jsme již uvedli, o nedokončeném záměru můžeme uvažovat také v případě terénních zásahů před severovýchodní branou. Stejný dojem vzbuzuje absence zděného nástupu a alespoň jednoho zděného pilíře pro most. S pilířem (či pilíři) totiž můžeme důvodně kalkulovat, neboť příkop zde dosahoval asi 28 m šířky a asi 10 m hloubky. Celodřevěná podpurná konstrukce by byla technicky zbytečně nevýhodná. Můžeme tak uvažovat o možnosti, že nová brána na severovýchodě ještě nebyla před posledním obléháním v provozu a dosud sloužila brána severní, jejíž most obránci před příchodem nepřítele strhli, event. ponechali pro ústup z valu. To by byl zároveň důvod, proč severní brána zůstala stát přesto, že parkánová hradba byla odstraněna. Další důvod lze spatřovat v silném vysunutí severní brány do prostoru příkopu, díky kterému mohla posloužit jako flankovací bašta. Tak bychom také mohli vysvětlit její druhotně a nepravidelně proražené otvory ve výklencích sedilí. Spíše než o „nelogické“ novodobé průrazy jde o improvizované zřízení střílny. Hypoteticky bychom mohli soudit, že severovýchodní branou a navazujícím úsekem zdi byla zahájena výstavba moderně pojatého parkánového opevnění nedlouho předtím, než byl hrad při posledním obléhání definitivně zni-

Obr. 50: Pohled ze severní parkánové brány přes příkop. Vlevo od zděného předmostí nižší val s širokým temenem, vpravo úsek vyššího valu s úzkým ostrým temenem (2016).

čen, stejně tak si však můžeme představovat, že se takto pojatá hradba měla omezit pouze na bližší okolí brány. Zároveň nelze vyloučit, že brána byla rozestavěna již dříve, před rokem 1450, a před obléháním 1467 se ve stavbě po eventuálně přerušení jen pokračovalo.

SHRNUTÍ STAVEBNÍCH DĚJIN A HODNOCENÍ HRADU DOBY POLIPANSKÉ A PODĚBRADSKÉ

Vývoj a hodnocení hradu ve sledovaném období se tedy na základě všech uvedených zjištění, pramenů a dedukcí rýsuje takto: Je pravděpodobné, že již před 40. lety 15. století existoval kolem větší části obvodu jádra hradu hrazený parkán, za jehož součást lze považovat také prostor s blíže neznámou zástavbou na západě, pod budovou s opěráky. Odsud se sestupovalo k válcové věži, sloužící jako pozorovatelná a hláska. Vstup do jádra byl na východní straně, do parkánu patrně na severu (první fáze severní brány). Doba po husitských válkách se soustředila na fortifikační rozvoj hradu, mohlo však dojít také k výrazným změnám

Obr. 51: Terénní úpravy na předmostí severovýchodní parkánové brány, pohled směrem k hradu (srov. obr. 3 a 4; 2016).

v jádru. Do prvního obléhání v roce 1449 vznikla budova v oblouku hradby jádra. Nejvyšší a nejexponovanější místo hradu se tak přeměnilo v jakousi velkou baštu se silnou obvodovou zdí, v níž lze spatřovat nové pojetí a možnosti obrany. V prostředí našich hradů jde za současných možností interpretace zřejmě o výjimečné řešení.⁵⁰⁾ Můžeme uvažovat o součásti širšího trendu, který naznačují některé další úpravy starších staveb, jako snížení a adaptace bergfritů na hradech Michalovicích a Gutštejně,⁵¹⁾ či vyplnění bašt a jejich úprava na rampy s postavením pro palné zbraně, jako na Sionu.⁵²⁾ Odolnost a využitelnost stavby pro těžší zbraně měla být ještě zesílena přízdívkou (ovšem blíže neznámého rozsahu) k vnějšímu líci oblouku staré hradby, a to buď před, nebo po prvním obléhání roku 1449. Kratší útvar, umístěný ve srovnatelné poloze, se dochoval před čelním obloukem jádra hradu Egerberku (Lestkova) u Klášterce nad Ohří, někdy z pohusitského období, vnější přízdívka k exponované části obvodové hradby byla identifikována také na hradě Vizmburku, z doby před rokem 1447.⁵³⁾ Vestavěná budova na Kostelci byla poškozena při obléhání 1449 a rychle rekonstruována (nová výstavba jz. části). Snad současně, do obléhání 1450, byla přestavěna (prodloužena) severní brána parkánu.

50) Jistá podobnost se nabízí se stavbou v jádru hradu Ostromeče, kde se z ní však zachovaly jen sporé fragmenty. Srov. J. Úlovec, Hrad Ostromeč, in: Podbrdsko 5, Příbram 1998, s. 9–29; M. Sýkora – H. Veselý, Povrchové archeologické průzkumy vybraných českých hradů z doby husitských válek/Archäologische Geländeuntersuchungen an ausgewählten böhmischen Burgen aus der Hussitenzeit. Třebenice – Most 2014, s. 23–46 (nepublikovaný rkp., autorům děkuji za poskytnutí).

51) V. Razím – A. Nachtmannová, Hrad Michalovice, Památky středních Čech 19, č. 2, 2005, s. 1–57; V. Razím, Věž hradu Gutštejna, Průzkumy památek XX, č. 1, 2013, s. 213–229.

52) Naposled P. Koscelník – J. Kypta – J. Savková, Obléhání hradu Sionu roku 1437 (výsledky první etapy povrchového průzkumu), Archeologické rozhledy 65, 2013, s. 574–598.

53) T. Durdík, o. c. v pozn. 5, s. 129, datuje přízdívku na Egerberku do konce 15. století. Přízdívka v podstatně větší délce vznikla na Egerberku také na vnitřní straně stejné hradby. V. Razím, Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. Příloha časopisu Průzkumy památek XIX. Praha 2012, zejm. s. 36.

Dobytí hradu v roce 1450 mělo podstatně vážnější dopady, neboť po něm následovalo záměrné boření. Byl stržen téměř celý severní úsek hradby jádra, a tím patrně také poškozena (vyřazena z provozu?) vestavěná budova. Podobný osud snad postihl hradbu parkánu, kromě severní brány, kterou (dobyvatelé?) spolu s mostem do poslední chvíle z provozních důvodů potřebovali. Po roce 1450 zůstal hrad po nějakou dobu v troskách, a teprve od druhé poloviny 50. let, nebo až v příštím desetiletí, začal být obnovován, ale zřejmě již ne jako klasické polyfunkční sídlo, ale s výhradním důrazem na fortifikační stránku. Obnova se tak skládala z výstavby a úprav zděných konstrukcí na straně

jedné a z jen provizorních, improvizovaných opatření na straně druhé. Přitom se nabízely zkušenosti ze dvou obléhání, kdy se jistě plně projeví nevýhody vyvýšených poloh severozápadně až severovýchodně od hradu. Ochrana nějakou mohutnou, dostatečně vysokou a dlouhou štítovou zdí, o jejíž realizaci se podle přízdívky snad pokusil Kuneš z Dubé, nepřicházela po předešlé demolicí v úvahu, alespoň ne v krátké době. O to účinnější proto musela být opatření k aktivní obraně. Exponovaná část obvodu hradu umožňovala vějířovitou palbu, a to hned ve třech výškových úrovních. Nejvyšší představovalo hradní jádro, kde však došlo ke zničení a vyřazení příslušného úseku hlavní hradby. Tato ztráta byla podle výše uvedených indicií nejspíše nahrazena improvizovaným „valovým“ opevněním zhruba v linii zříceně hradby, přičemž pro toto opevnění mohla být i přes její vážné poškození nějakým způsobem využita vestavěná budova. Výšková úroveň jádra téměř odpovídala nejbližšímu hřebeni se stanovišti obláhatelů. Nelze nepřipomenout, jak tentýž vlastník, tedy Zdeněk Konopišský ze Šternberka, nechal v roce 1450 narychlo opravit hrad Ostromeč, který byl dobyt a pobořen 14 let předtím. Podle kronikáře „... nad zdmi postavili střechy z prken, trochu opravili násypy, příkopy a záseky a dali tam posádku“.⁵⁴⁾ Střední výškovou úroveň obrany Kostelce (asi o 6 m níže než jádro) byl parkán, jehož poškozená zeď musela být zřejmě z větší části rozebrána, s tím, že před vybudováním nové hradby zde vznikne provizorní hrazení pro ochranu palebných staveb. Severní parkánová brána byla narychlo upravena na flankovací baštu.

Problém představuje koncepční přestavba opevnění parkánu na severovýchodní straně, s novou branou u nejširší a nejhlubší části příkopu. Přístupová cesta k mostu této brány měla být co nejdelší, aby ji obránci v souladu s dobovým trendem mohli co nejučinněji z boku kontrolovat, a navíc měla před mostem zřejmě procházet mezi

54) J. Porák – J. Kašpar, Ze starých letopisů českých. Praha 1980, s. 215.

valem a předsunutým opevněním. Nelze vyloučit, že součástí nového pojetí vnějšího fortifikačního systému měla být ještě další předsunutá bašta výše na hřebeni, žádné stopy se zde však nenacházejí. Obranné hodnoty nové severovýchodní brány ještě umocňovala navažující parkánová hradba s dřevěným předsazeným ochozem. Koncepční výstavba systému severovýchodní brány však nebyla do obléhání 1467 dokončena a vzhledem k celkovému charakteru prací, které spojujeme s etapou po dobytí 1450, je pravděpodobné, že začala být budována ještě za Kuneše z Dubé, event. za Jana Sádla ml.

Konečně nejnižší výškovou úroveň obrany, v průměru asi 2 m pod úrovní parkánu, představoval val před příkopem, jehož šířka jistě umožňovala rozmístění palných zbraní. Dochovaný stav koruny valu nevyklučuje, že jeho příčný profil byl v zadní části snížený, a tak umožňoval lepší krytí obsluhy děl. Nadto je třeba počítat také s lehčí obrannou linií nad vnější hranou temene valu. Děla se na val dopravovala po mostě ze západní části parkánu, který byl adaptován k jejich uskladnění.⁵⁵⁾ Tento doklad je ojedinělý. Val měl hrát v systému obrany hradu jistě velmi důležitou roli, proto předpokládáme, že byl právě v mezidobí mezi druhým a třetím obléháním výrazně upraven, snad s pomocí materiálu z parkánové zdi.

Dobytí Kostelce roku 1467 přineslo patrně méně boření než to předešlé. Ke znehodnocení severní brány stačilo strhnout její hlavní průčelí s padacím mostem, stejný osud zjevně potkal severozápadní branku. Demolice severní zdi budovy v oblouku jádra se nezdařila. Kupodivu nebyla zbořena východní část hradby jádra, v níž se předpokládá brána.⁵⁶⁾

ZÁVĚR

Jak již bylo úvodem a vícekrát předtím zdůrazněno, není výzkum našich středověkých fortifikačních systémů doby po nástupu palných zbraní stále na takové úrovni, aby umožnil širší, propracované závěry. Zvláště s přihlédnutím k tomuto stavu výzkumu pokládáme hrad Zbořený Kostelec za velmi významnou lokalitu, a to bez ohledu na to, zda se nám podařilo ve všech bodech správně rekonstruovat jeho proměny v závěrečných desetiletích existence. Důležitější jsou zřejmě vývojové trendy, vymezené rokem 1467.

Obr. 52: „Val“ na severní straně hradního jádra v pohledu od západu (v pozadí budova v oblouku hradby, srov. obr. 12 a 29). Uprostřed vnitřní líc kamenné konstrukce nejasné geneze (2016).

Obr. 53: Tarasní zídka severně od budovy v oblouku hradby hradního jádra, která probíhá zhruba v linii vnějšího líce zaniklé hradby (srov. obr. 27 – půdorys přízemí; 2016).

Zejména k diskusi o rozsahu nasazení a o umístění palných zbraní při obraně pohusitských fortifikačních staveb⁵⁷⁾ přináší hrad Kostelec řadu podnětů a konkrétních prvků, které na tomto místě stačí již jen shrnout. Vznik tří obranných linií nad sebou umožnila příhodná konfigurace terénu, přesto však lze hovořit o důmyslně vytvořeném systému, který teoreticky umožňoval velkou účinnost obrany jak na větší vzdálenosti (těžšími palnými zbraněmi), tak nablízko, zbraněmi ručními. Pozoruhodná je ojedinělá stavba ve vrcholu hradního jádra, i když její přesné fungování nelze stanovit. Snaha zesílit hradbu

55) K významu násypů před příkopy a utváření jejich příčného profilu naposled J. Varhaník, Předpolí středověké fortifikace a možnosti jeho obrany, in: Sborník 11 – Opevnění, Praha 2013, s. 5–14.

56) Srov. pozn. 9 – Máchova kresba.

57) K tomu souhrnně: V. Razím, Hradební věž za domem čp. 361 ve Znojmě. K problematice palných zbraní v pozdně gotických fortifikacích, Průzkumy památek XVII, č. 1, 2010, s. 43–66 a tam cit. literatura.

jádra, ať už byla realizována v jakémkoli rozsahu, svědčí o snaze čelit těžké palbě, zároveň však horní část mohutné zdi, kterou lze označit za variantu zdi štítové, mohla sloužit pro další postavení zbraní. Pozoruhodný je vývoj komunikačního systému (překládání polohy bran), důraz na vnější prvky opevnění, včetně zajištění severovýchodní brány, doklad předsazeného ochozu. Je ironií osudu, že všechny tyto kvality nakonec hrad stejně nezachránily, zřejmě zejména kvůli nepřekonatelným nevýhodám konfigurace terénu v bezprostředním okolí. Projektily vrhacích strojů a děl, jež hrad zasypávaly z výrazně vyvýšených, poměrně blízkých stanovišť, měly větší účinnost. Neurčitost písemných prázdných ale také nevylučuje, že rozhodující bylo spíš strádání hradních obránců a jejich neschopnost déle vzdorovat.

Hrad Kostelec je také příkladem četných stavebních proměn, a to i v těch částech dispozice, kde bychom s nimi příliš nepočítali. V tom má z hlediska metodiky zkoumání důležité místo. Vedle systémového stavitelského přístupu se zde objevují improvizace, způsobené zřejmě převážně

tlakem překotného politického vývoje a válečných událostí. To zjevně platilo pro hrady v daném období obecně, jde o charakteristický rys této vývojové etapy. Jen zřídka se lze při výzkumu hradů tak intenzivně zabývat dopady těchto událostí na stavbu samotnou. Také jsme mohli zmínit řadu zajímavých stavebně-technických detailů (postupů), které se běžně nevyskytují, dále doklady cíleného boření a jeho eliminace, nedokončených stavebních úprav. Lze jen litovat, že hradní zřícenina, stojící v krásném místě uprostřed přírodní rezervace, rychle chátrá a její vypovídací hodnoty ubývají. To je však smutný úděl předlouhé řady staveb tohoto druhu, o něž vlastníci řádně nepečují a orgány státní památkové péče to nedokážou změnit.

*Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

DIE BURG ZBOŘENÝ KOSTELEČ ALS EIN VERTEIDIGUNGSBAU DER PERIODE NACH DER SCHLACHT BEI LIPANY UND IN DER ZEIT GEORGS V. PODĚBRADY

Die Burg Zbořený Kostelec ([Kosteletz], im Mittelalter Kostelec a. d. Sázava, Bez. Benešov, Mittleböhmern) war 1449 erfolglos belagert worden. Ein Jahr später wurde sie erobert und verwüstet, danach renoviert und wiederholt 1467 erobert und zerstört. Ihr Wiederaufbau erfolgte nie mehr. Verschiedene Abschnitte von den überwiegend ohne Zusammenhang erhaltenen Mauern bieten keine Möglichkeit eine komplexe Vorstellung von der Bauentwicklung des Burgareals zu erwerben. Sie vermittelt eine außerordentliche und erregende Gelegenheit zum Studium der Zusammenhänge der genannten Eroberungen an einem und selben Bau, besonders wenn in der Umgebung der Burg ein System der Belagerungswerke (s. weitere Beiträge in diesem Heft) sehr gut erhalten ist.

Den Kern der adeligen Burg aus der Zeit gegen 1300 begrenzte eine ca. 2 m starke Mantelmauer. In ihrer östlichen Biegung stand wohl der Rundturm (Berchfrit), an der Burgkernwestseite der Palas. Es erscheint als wahrscheinlich, dass schon vor den 1440er Jahren um den größeren Burgkern herum ein Zwinger vorhanden war, von dessen westlichem Teil man zu einem isolierten runden Turm oberhalb des Flusses herunterkam, der als Warte und Beobachtungsturm diente. Der Eingang in den Kern befand sich an der Ostseite, der in den Zwinger führte wohl vom Norden (erste Phase des nördlichen Tors). Die Zeit nach den Hussitenkriegen konzentrierte sich auf Entwicklung der Burgbefestigung, aber auch im Burgkern können deutliche Änderungen geschehen sein (die aber diese Zusammenfassung nicht behandelt). In der Zeit bis zur ersten Belagerung 1449 entstand das Gebäude in der Biegung der Burgkernmauer (an Stelle des demolierten Berchfrits, wohl ein Bau mit der Lagerungs- und im Obergeschoss der Verteidigungsfunktion). Die höchstgelegene und höchst exponierte Stelle der Burg änderte sich somit in ein großes Bollwerk mit starker Umfassungsmauer, das sich als eine neue Erfassung der Verteidigung ansehen lässt und neue Verteidigungsmöglichkeiten darstellt. Man kann von einem Teil eines weiterreichenden Trends überlegen, den einige weitere Adaptierungen älterer Bauten andeuten, wie z. B. Erniedrigung und Adaptierung von Berchfriten der Burgen Michalovice (Bez. Mladá Boleslav [Jungbunzlau]) und Gutštejn (Guttenstein, Bez. Tachov), oder das Ausfüllen der Wehrtürme und ihre Umgestaltung

zu Rampen mit Geschützstellungen, wie in der Burg Sion (Bez. Kutná Hora [Kuttenberg]). Die Beständigkeit und Nutzbarkeit des Baues sollten noch mittels Mauerblende (jedoch vom unbekannten Ausmaß) am äußeren Mauerhaupt der Biegung der alten Wehrmauer verstärkt werden (jedoch vom näher unbekannten Ausmaß), und zwar vor oder nach der ersten Belagerung 1449 (das kürzere, in der vergleichbaren Lage situierte Gebilde, befindet sich vor dem Burgkernstirnbogen der Burg Egerberg bei Klášterec a. d. Eger [Klosterle], Bez. Chomutov [Komotau] irgendwann aus der Nachhussitenzeit, die äußere Mauerblende am exponierten Ringmauerteil aus der Zeit vor 1447 wurde auch in der Burg Wiesenburg [Bez. Trutnov] identifiziert). Das eingebaute Gebäude in Kostelec wurde bei der Belagerung 1449 beschädigt und schnell rekonstruiert (Neuausbau der südwestlichen Partie). Das nördliche Zwingertor wurde wohl gleichzeitig vor der Belagerung 1450 umgebaut (verlängert).

Die Eroberung der Burg 1450 hatte wesentlich ernstere Effekte verursacht, denn danach folgte die beabsichtigte Demolierung. Man riss fast den ganzen nördlichen Burgkernmauerabschnitt ein, und dadurch wurde auch wohl das eingebaute Gebäude beschädigt (außer Betrieb gestellt?). Das ähnliche Schicksal betraf wohl auch die Zwingermauer außer dem Nordtor, das zusammen mit der Brücke für die Eroberer aus den Betriebsgründen bis zur letzten Minute unentbehrlich war. Nach 1450 war die Burg einige Zeit in Trümmern geblieben, und erst seit der zweiten Hälfte der 1450er Jahren oder erst im folgenden Jahrzehnt begann ihre Instandsetzung, und zwar offenbar nicht mehr in Gestalt eines klassischen Mehrzwecksitzes, sondern mit Nachdruck auf die Befestigung. Die Reparaturen kombinierten in sich somit einerseits den Ausbau und die Umgestaltungen der gemauerten Konstruktionen und die provisorischen, improvisierten Maßnahmen an der anderen Seite. Dabei boten sich die Erfahrungen aus zwei Belagerungen, die bestimmt die Nachteile der erhöhten Lagen nordwestlich bis nordöstlich der Burg bewiesen. Der Schutz mittels einer massiven, genügend hohen und langen Schildmauer kam nach der vorherigen Demolierung, mindestens in der kurzen Zeit, kaum in Frage. Umso wirksamer müssen daher die Maßnahmen zur aktiven Verteidigung gewesen sein.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Zbořený Kostelec (Kosteletz, Bez. Benešov), Burgruine, Ansicht von Südwesten. Im Vordergrund der runde, in die Lage über dem Fluss Sázava vorgeschobene Turm (2010; alle Fotos vom Autor, falls nicht anders angegeben).

Abb. 2: Zbořený Kostelec, Burg, Gesamtansicht von Süden. Links der runde Turm, weiter nach rechts Rest vom Palas mit Strebe Pfeilern, Hofmauer vom südlichen Gebäude im Burgkern, östlicher Abschnitt der Burgkernmauer, Zwingermauer in Nachbarschaft des Nordostturms. Ganz rechts der Halsgraben (Foto Archiv NPÚ GnŘ [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Generaldirektion], anonymen Autor, gegen 1880?).

Abb. 3: Zbořený Kostelec, Bauaufnahme der Burg, Gesamtsituationsplan. (M. Černý – T. Vyleta, odborná spolupráce V. Razím, Hrad Zbořený Kostelec, okr. Benešov. Geodetické zaměření stávajícího stavu, prosinec 2004 [M. Černý – T. Vyleta, Fachmitarbeit V. Razím, Die Burg Zbořený Kostelec, Bez. Benešov. Geodätische Aufnahme des zeitgenössischen Zustandes, Dezember 2004]). Zum Druck vorbereitet und ergänzt von J. Marounek und V. Razím. I. Burgkern, II. Zwinger mit Mauerresten, III. Graben, IV. Wall mit Fragmenten der inneren Mauer, V. vorgeschobener Turm, VI. vermutete vorgeschobene Befestigung vor dem Nordosttor. 1. Burgkernmauer, 2. Gebäude in der Ringmauerbiegung, 3. Umfassungsmauer vom Palas mit Strebe Pfeilern, 4. Südliches Burgkerngebäude, 5. nordöstliches Zwingertor, 6. nördliches Zwingertor, 7. Brückenkopf, 8. nordwestliches Zwingertor mit anschließender Ringmauer.

Abb. 4: Zbořený Kostelec, Burg, LLS Aufnahme (schattiertes Modell, mit Methode hillshade verarbeitet). Data ČÚZK DMR5 (Tschechisches Landesvermessungs- und Katasteramt, digitales Modell des Oberflächenreliefs, 5. Generation). Die Aufnahme zeigt sehr gut die Geländekonfiguration, vor allem im Zwinger-, Graben- und Wallsektor. Deutlich ist auch die vorausgesetzte vorgeschobene Befestigung vor dem Nordosttor – rechts oben (Bearbeitung J. Marounek, 2016).

Abb. 5: Zbořený Kostelec, Burg, erhaltener Teil der gebogenen Partie der Burgkernmauer, Ansicht von Südosten. Am Mauerhaupt deutliche Anker, mittels deren die verschwundene Mauerblende an die Mauer angefügt war. Die Kavernen dicht über der Höhenlinie des Felsenuntergrundes (s. Abb. 8) wurden nach 2000 vermauert (2016).

Abb. 6: Zbořený Kostelec, Burg, Detail der Teile der Anker (s. Abb. 5) der verschwundenen Mauerblende (2016).

Abb. 7: Zbořený Kostelec, Burg, Bauaufnahme des äußeren Mauerhauptes der Burgkernmauer mit Ankern (bzw. Öffnungen nach ihnen) nach der verschwundenen Mauerblende (graue Fläche). Im Hintergrund über der Mauer die östliche Außenwand des nachträglich eingebauten Gebäudes (M. Černý – T. Vyleta, odborná spolupráce V. Razím, Hrad Zbořený Kostelec, okr. Benešov. Budova v oblohu pláštové zdi. Geodetické zaměření stávajícího stavu, 2016 [M. Černý – T. Vyleta, Fachmitarbeit V. Razím, Die Burg Zbořený Kostelec, Bez. Benešov. Das Gebäude in der Mantelmauerbiegung. Geodätische Aufnahme des zeitgenössischen Zustandes, 2016]).

Abb. 8: Zbořený Kostelec, Burg, Detail eines Mauerteils mit Ankern (s. Abb. 5, 6, 7), Zustand vor Vermauern der Kavernen in der unteren Partie, die wohl mit der Demolierung (dem Untergraben) der Mauerblende oder bereits mit Bemühung den ganzem (erhaltenen) Mauerabschnitt niederzureißen zusammenhängten (2001).

Abb. 9: Zbořený Kostelec, Burg, gebogener Burgkernmauerabschnitt, Ansicht von Osten (s. Abb. 5). An der rechten Seite ist die Mauer verschwunden, und dadurch wurde das Mauerwerk des nachträglich eingebauten Gebäudes entblößt. Ganz rechts unten die waagerechte Maueruntergrabung, größtenteils nach 2000 vermauert (2016).

Abb. 10: Zbořený Kostelec, Burg, gebogener Burgkernmauerabschnitt, Ansicht von Süden. Rechts das Mauerhaupt mit Ankern (s. Abb. 5-9), im Vordergrund Torso vom anschließenden geraden (östlichen) Ringmauerabschnitt. Oben Teil vom sekundär eingebauten Gebäude – links die Südfassade mit ausgebrochenem Fenster des östlichen Raumes, rechts die unbändige Rückseite der östlichen Mauer, durch Verschwinden der oberen Partie der älteren Ringmauer entblößt (2001).

Abb. 11: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Südfassade. Rechts zwei Erdgeschossfenster, links Stiege in den Erd- und Kellergeschoss. Oben Spuren nach drei Öffnungen vom Obergeschoss (2016).

Abb. 12: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Gesamtansicht von Südwesten (2016).

Abb. 13: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Ansicht von Nordwesten. Unbändige nördliche Umfassungsmauer, infolge der Ringmauerdemolierung entblößt. Unten die bandförmige Untergrabung der Mauer, deren Destruktion misslungen war (1999).

Abb. 14: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Nordmauer, Detail vom Negativ eines vertikalen (Holz?) Glieds (links unten). Links Abdruck nach der verschwundenen

Ringmauer, in der Mitte erhaltener Teil einer Untergrabung mit Durchbrüchen in den östlichen Raum, rechts neuzeitige Verblendung eines Teils der bandförmigen Maueruntergrabung (2016).

Abb. 15: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, nördliche Umfassungsmauer, Ansicht von Westen. Links stand die völlig verschwundene Ringmauer, in der Mitte Durchsicht ins Erdgeschoss des Gebäudes, rechts im Vordergrund unbündiger Abschluss der westlichen Umfassungsmauer, die mit einer Baunaht an die Ringmauer angelehnt war (2016).

Abb. 16: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Innenraum, westlicher Teil mit Blick nordostwärts (s. Abb. 17). Rechts die Trennmauer mit Durchgang zwischen den Erdgeschossräumen. Unter dem Durchgang fehlendes Mauerwerk an Stelle des verschwundenen Kellergewölbes. Die Mauer wurde nach Verschwinden des Erdgeschossstonnengewölbes erhöht (2016).

Abb. 17: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Innenraum, westlicher Teil mit Blick nordwärts (s. Abb. 16). Unten Erdgeschoss mit Rest vom Tonnengewölbeanatz, darüber eine Reihe sekundär errichteter Deckenbalkenlager aus der zweiten Bauphase (2016).

Abb. 18: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Innenraum, westlicher Teil mit Blick südwärts. Rechts unten eine Öffnung an Stelle des Kellereingangs, in der Mitte Erdgeschossfenster (links unten Rest nach dem Kellerfensterchen), links Erdgeschossfensterchen (links davon Rest vom Tonnengewölbeanatz). Diese Südmauer vom Gebäude wurde in der zweiten Bauphase fast im ganzen Ausmaß erbaut, als hier auch die Balkendecke entstand. Der ersten Phase gehört nur ein Teil der Mauer mit dem Fensterchen links samt etlichen Balkenlagern über ihm an (2016).

Abb. 19: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Rest vom westlichen Kellerfensterchen, Detail (s. Abb. 18), Blick von außen, von Südwesten zu (2016).

Abb. 20: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Innenraum, westlicher Teil mit Blick westwärts. An der Wand aus der ersten Bauphase Erdgeschossverputzreste (mit Tonnengewölbeabdruck), ganz rechts vertikaler Abschluss der Mauer (mit einem „Anker“ oben), die mit einer Baunaht an die heute verschwundene Ringmauer angelehnt war. Links vom Fenster Mauerwerk der zweiten Phase, unten Kellereingang. Oben Obergeschossfensterchen, in der 2. Phase zum Eingang umgewandelt (2016).

Abb. 21: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Innenraum, westlicher Teil, Detail der inneren Südwestecke (s. Abb. 20). Rechts unten Mauerhauptrelikt vom ursprünglichen Kellerzugang mit Ziegelgewölbespuren. Der eigentliche wesentlich als der ursprüngliche Zugang höhere Eingang links zusammen mit dem umgebenden Mauerwerk entstammt der zweiten Bauphase (2016).

Abb. 22: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Innenraum, östlicher Teil, Blick nach Südwesten. An der Südwand unten Fensterchen vom verschwundenen Keller, höher das Erdgeschossfenster (links von ihm Mauerwerkplombe nach 2000), oben Spuren nach einem Fenster oder Eingang. Rechts Trennmauer mit Durchgang zwischen den Erdgeschossräumen (2016).

Abb. 23: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Innenraum, östlicher Teil, Blick nordwärts (2016).

Abb. 24: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Innenraum, östlicher Teil, Ostwand, obere Partie mit Öffnungen vom unklaren Ursprung sowie Zweckbestimmung. Im Vordergrund Trennmauerkrone (2016).

Abb. 25: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, die den Burgkernmauerbogen (unten) übergreifende Ostmauer, Außenseite. Die unbändige Maueroberfläche war an das innere Mauerhaupt der Burgkernmauer, deren obere Partie verschwand, angelehnt (s. auch Abb. 7 und 10 oben). Oben Fragment des Mauerteils, der über den Burgkernmauerumlauf reichte (2016).

Abb. 26: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Südfassade, Detail aus der Zeit der gesetzwidrigen Grabung. Links das Fensterchen vom Westteil des Kellers (s. Abb. 9), höher die Erdgeschossfenster (2002).

Abb. 27: Zbořený Kostelec, Burg, das nachträglich in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude, Bauaufnahme, 2016. In Bemühung um die Darstellung von möglichst vielen Informationen wird der Grundriss des „höheren Niveaus“ an der Nordseite in der Höhe der Obergeschoss-Fußbodenbalken, an der Südseite aber in der Erdgeschossfensterhöhe aufgenommen (Auswertung des Autors, zum Druck vorbereitet von J. Marounek).

Abb. 28: Zbořený Kostelec, Burg, der Westpalas, Mauerfragment mit Strebe Pfeilern, inneres Mauerhaupt. In der Mitte ein zum Teil dilettantisch

reparierter Riss, über seinem oberen Ende eine Fensternische mit gehauenen Seitensitzen (2015).

Abb. 29: Zbořený Kostelec, Burg, Burghof, Durchsicht ostwärts. Links das in den Burgkernmauerbogen eingebaute Gebäude (s. Abb. 11), rechts die Hofmauer des südlichen Gebäudes. Zwischen den Gebäuden links deutlicher Felsenuntergrund (2016).

Abb. 30: Zbořený Kostelec, Burg, südliches Gebäude im Burgkern, im Vordergrund Felsenuntergrund deutlich (2016).

Abb. 31: Zbořený Kostelec, Burg, Zwinger, Nordwesttor, Ansicht von Norden (2016).

Abb. 32: Zbořený Kostelec, Burg, Zwinger, Nordwesttor (rechts), Ringmauer mit Spuren nach Umlauf (links im Hintergrund), Ansicht vom Graben zu (2016).

Abb. 33: Zbořený Kostelec, Burg, Zwingermauer, äußeres Mauerhaupt mit Umlaufspuren (s. Abb. 32), Ansicht von Südosten. Links die unregelmäßig abgerundete Ecke (2016).

Abb. 34: Zbořený Kostelec, Burg, Zwingermauer, Abschnitt mit Umlaufspuren, Innenseite, Ansicht von Westen. Rechts oben zwei Öffnungen nach radial gelegten Trägern (2016).

Abb. 35: Zbořený Kostelec, Burg, Zwingermauer mit Umlaufspuren, Innenseite, Ansicht von Südwesten, Detail (s. Abb. 34). In der Mitte der Aufnahme zwei Reihen Öffnungen nach horizontalen quadratischen Gliedern dicht übereinander, zwischen ihnen die Konstruktionsfuge. Ganz rechts dicht über der Baufuge Gerüstrandholzöffnung (2016).

Abb. 36: Zbořený Kostelec, Burg, Ringmauerabschnitt mit Umlauf neben dem nordöstlichen Zwingertor (Zit. s. Anm. 2). Blick von innen, Blick von außen (das Tor rechts), Grundriss mit ersichtlich gemachten drei Höhen der Negative nach horizontalen Holzgliedern (zum Druck von J. Marouněk vorbereitet, 2016).

Abb. 37: Zbořený Kostelec, Burg, Blick westwärts vom Brückenkopf des nördlichen Zwingertors. Links das Zwingertor (Hauptfront fehlt), rechts von ihm Zwinger und Graben, ganz rechts Wall mit Mauerresten an der Innenseite. Oben im Hintergrund der Burgkern (2016).

Abb. 38: Zbořený Kostelec, Burg, nördliches Zwingertor, Ansicht von Südosten, Zustand vor der Renovierung nach 2000. In der Ostmauer oben etliche Schleudergeschosse (2001).

Abb. 39: Zbořený Kostelec, Burg, nördliches Zwingertor. Östliche Seitenmauer, Blick von der Tordurchfahrt. In der Mitte Sitznische mit sekundär durchgebrochener Öffnung. Links Spur nach der verschwundenen Stirnmauer, unter ihr waagerechter Steinquader mit dem Hebebrückenzapfenlager (2016).

Abb. 40: Zbořený Kostelec, Burg, nördliches Zwingertor. Innere Westwand, Blick vom Zwinger, im Hintergrund die Sitznische mit der nachträglich durchgebrochenen Öffnung (rechts unten von ihr der zweite waagerechte

Steinquader mit dem Hebebrückenzapfenlager), links davon ursprüngliche Nische. Im Vordergrund lassen sich an der Wand zwei, mit einer vertikalen unregelmäßigen Baunaht links von der Nische getrennten Bauphasen deutlich unterscheiden (2016).

Abb. 41: Zbořený Kostelec, Burg, gemauerter Brückenkopf des nördlichen Zwingertors, Blick über den Graben (1999).

Abb. 42: Zbořený Kostelec, Burg, gemauerter Brückenkopf des nördlichen Zwingertors, Ansicht von Osten. Vor der dilettantischen Sanierung nach 2000 war es deutlich, dass die Seitenmauer an die Stirnmauer mit Baufuge angelehnt war (s. Abb. 41, wohl 1999).

Abb. 43: Zbořený Kostelec, Burg, Zwingermauer, äußeres Mauerhaupt, Fragment, nordöstlich vom Tor zwischen der Brücke und dem Wall (2016).

Abb. 44: Zbořený Kostelec, Burg, Nordwestpforte, Hauptfassade, vom Ende des Walls über den Graben hin gesehen. Im Hintergrund das Westzwingergelände. Rechts unten „Geländebollwerk“ im Grabenabschluss (2016).

Abb. 45: Zbořený Kostelec, Burg, Pforte, Ostfassade mit Spuren nach Schmarzen zum Anschließen der Zwingermauer (2016).

Abb. 46: Zbořený Kostelec, Burg, Pforte, Westfassade (in der Mitte), links der ummauerte Abschluss vom Wall (2016).

Abb. 47: Zbořený Kostelec, Burg, Blick von der Pforte zum ummauerten Wallabschluss und Graben. Gut deutliche Fragmente der inneren Wallmauer (2016).

Abb. 48: Zbořený Kostelec, Burg, Blick vom Wallscheitel westwärts (s. Abb. 37). Deutlich sind die beträchtliche Wallbreite, durch Ummauerung an der Innenseite begrenzt (2016).

Abb. 49: Zbořený Kostelec, Burg, nordöstlicher Wallabschnitt, Blick vom Brückenkopf des nördlichen Zwingertors zu. Im Vordergrund neuzeitiger Fußweg in den Graben, auch der Pfad an der Innenseite des Walls (rechts) ist rezent (2016).

Abb. 50: Zbořený Kostelec, Burg, Blick vom nördlichen Zwingertor über den Graben hin. Links vom gemauerten Brückenkopf der niedrigere Wall mit breitem Scheitel, rechts Abschnitt vom höheren Wall mit schmalen scharfem Scheitel (2016).

Abb. 51: Zbořený Kostelec, Burg, Geländegestaltungen beim Brückenkopf des nordöstlichen Zwingertors, Blick in der Richtung zur Burg (2016).

Abb. 52: Zbořený Kostelec, Burg, der „Wall“ an der Burgkernnordseite, Westansicht (im Hintergrund das Gebäude in der Burgkernmauerbiegung, s. Abb. 12 u. 29). In der Mitte inneres Mauerhaupt der Steinkonstruktion unklarer Genese (2016).

Abb. 53: Zbořený Kostelec, Burg, Stützmauer nördlich vom Gebäude in der Burgkernmauerbiegung, ungefähr in der Linie des äußeren Mauerhauptes der verschwundenen Ringmauer (2016).

(Übersetzung J. Noll)